

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

જન્મ મંત્ર

શ્રી રાજાજીવિ મંત્રાર્ય

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गजराज कंपीराबिंद विभाग]

अनुक्रमांक १०५८७ वर्गांक

पुस्तकानुं नाम शरदुगाति ग्रंथाधि

निषय पृ. २१ ४३.

ॐ

શ્રી શરણાગતિ (પ્રપતિ) મંત્રાર્થ.

હરિઃ ૐ તત્સત્

બ્રહ્માર્પણ મસ્તુ.

શ્રીમન્ન શ્રી ઇશ્વરણ્ય,

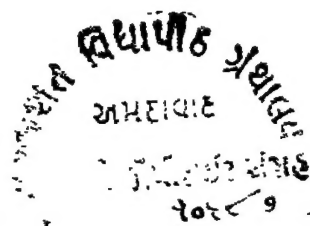
શ્રી શરણ્ય, શરણ્ય, સ્થાયી સમ્યક્ દે છે.

શ્રી શરણ્યે, શ્રીધર્મ, શરણ્ય શ્રેયી,

શરણ્ય શ્રેયી, કર્મશ્રેય મનો રતેહે દે છે.

શ્રી જમ્ય યમ શય્મે કર્તા, રશી હરી રીતી દાસે મત્યે,
મંત્રાર્થ, શરણાગતિવાદ, રચિત બોધજ્ય માળા ગૃહજી દે છે.

શ્રી મન્યરણ્ય સરોજીહ ભૂંગ.

અધ્યક્ષ: જી. કે. શર્મા.

કલ્પપુર, પો. હાંસોટ. (વાયા) અંકલેશ્વર.

અ. ભરૂચ.

અધ્યક્ષ પ્રમુખ કરનાર

પટેલ વનભાળીભાઈ ભગવાનભાઈ

ચાંદલા. પો. સાયલ. તા. જોરપાડ.

અ. સુરત.

અધ્યક્ષ:—ગોવીંદજી હાથાભાઈ નાયક

શ્રી 'અનાવિલ' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, બરાનપુરી ભાગલ-સુરત.

શ્રી મુખ વાક્યામૃત

સર્વં ધર્માન્યરિત્યજ્ઞ, મામેકં શરણં વ્રજ ।

અહંત્વા સર્વં પાપેભ્યો, મોક્ષ ચિષ્ણામિમાંશુચ ॥

સદૃદેવ પ્રયત્નોય, તવાસ્મીતિ ચ યોવદેત્

અમયં સર્વં ભૂતેભ્યો, દદામીતિ વ્રતંમમ ॥

સર્વ પ્રકારના ધર્મ સાધનો છોડીને તું મારે એકલાને શરણુ આવ, હું તને સર્વ પાપમાંથી મુક્ત કરીશ, શોય કરીશ નહીં.

જે છવ એકવાગ્જ હું આપને શરણુ આવેલો આપનો હું એમ કહે છે તેને હું સર્વભૂત માતૃથી અમય આપું છું. એ મારું વ્રત છે.

હરી: ૪૪ તત્ત્વ

શરણાગતિ મંત્રાર્થ નીરૂપણુ.

આમુક્ષમ્

મનુષ્ય જન્મની સાકલ્યતા.

મનુષ્ય જન્મની સાકલ્યતા, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ સંપાદનમાં રહેલી છે. અર્થાત, વ્યક્ત અને અવ્યક્ત ઐહિક, અને પારમાર્થિક, ઉભયમાં સુગ્રાત થઇ શ્રેયવંત બનવું મુક્ત થવું એજ શ્રદ્ધાસાથી: સર્વત્ર મુક્ત, સ્વતંત્ર થવાના પ્રયત્ન ચાલુ છે,

પરમ પુરુષાર્થ મોક્ષ છે. તે પરબ્રહ્મ શ્રીમન્નારાયણુથી (એ) જુદા કર્મ બંધિત જ્ઞાનયોગે મળે છે.

બ્રહ્મ વિદ્યાપ્રોતિ પરમ-એ શ્રુતિ અનુસાર ચાર પુરુષાર્થમાં પરમ પ્રાપ્તિ પરમ પુરુષ છે જેનો અર્થ તેજ પરમ પુરુષાર્થ મોક્ષ છે. ઇત્યાદીથી, મોક્ષની મહત્તા, શ્રુતિ સ્મૃતિમાં આત્મેખાવડી છે, એટલે એજ અત્યોત્તમ, ઉત્કૃષ્ટ રૂપ મોક્ષ મનાયો છે. અને એજ લક્ષ્યે પહોંચવા, એ લક્ષ્ય સ્થાન, પરબ્રહ્મ ને વેદાદિકમા. પંચ સ્વરૂપે, વર્ણુ-વેલા છે. અર્થાત એકજ તત્ત્વ, જુદા જુદા નામ, રૂપથી જણાવ્યું છે. અને તેની શ્રુતિ, સ્મૃતિ, આદિકે શ્રીમન્નારાયણુ નામથી તેના વિવિધ, નામ રૂપની (શ્રુતિ, સ્મૃતિમાં પ્રમાણુ છે,) કર્મ, બંધિત જ્ઞાન અને યોગ આદિ માર્ગથી, અનેક મતવાદે ઉપાત્તના વર્ણુવેડી છે. અને તે થતી આવી છે; થાય છે. કાળના પ્રભાવથી. ધર્મ કર્મના અભાવથી, જે ચેતનના દુષિત થયેલા ચિત્ત છે; તેમનાથી,

અનેક જન્મની સંસિદ્ધિ વીનાનાને ઉપરોક્ત માર્ગથી એવ સાધવું
હુકમ છે.

એજ લાભ અસમર્થને શરણાગતિથી મળે છે.

અર્થાત કર્મ, ભક્તિ, અને જ્ઞાન, યોગાદિકમાં અસમર્થએને
લાભ મેળવવો અશક્ય છે. જેથી, તેઓને, તેમ સર્વ મુમુક્ષુઓને
માટે શ્રીમદ્ ગીતાના પ્રણેતાના આદેશ રૂપ નિષ્કામ કર્મ, નિષ્કામ
ભક્તિ પ્રાપ્ય સુગમ ઉપાય શરણાગતિ શ્રુતિ સ્મૃતિમાં આલેખાયેલી
છે, અને તેનાથી ઉપરોક્ત માર્ગના જેવો લાભ મેળવી શકાય છે.

અંથ આશય અને પ્રાકટ્ય મહત્ત્વ છે.

એજ આશય દર્શાવનાર, ભક્તિ માર્ગના શ્રીમદ્ આચાર્યસહ
જુખીમાં થયેલો, સત્યનો સત્યરૂપ જે ગદ્ય સંવાદ (શરણાગતિ મંત્રાર્થ)
વથાશ્વદ્વયઃ સર્વ જ્ઞાત્રના સારરૂપ અર્થપંચક (પર સ્વ. ઉપાય ૧૭
વિરોધી,) આ અંથનો આશય છે.

અને એ તેમના ચરણ શરણથી, તેમાં અનુયાયીને ચલાવી
મત્ત્ય પ્રગટાવી, તેમાં ચાલવાની જગ્યાસા ધરાવનાર (પરબ્રહ્મ સ્વરૂપની
ભક્તિ કરવાને ઇચ્છનાર) મુમુક્ષુઓને માટે, (ધ્યેય સ્વરૂપ સ્વભાવ
શરણાગતિ પ્રભાવ, શરણ, લક્ષણ. અને ૧૭, વિરોધી સ્વરૂપ દર્શાવનાર)
આચાર્યશ્રી, પ્રગટ અંથ, સુગમ, ટીકારૂપ લખાયેલો છે. એજ એની
નહતા, મહત્ત્વ છે.

શાસ્ત્ર પ્રમાણ શરણાગતિ મહત્ત્વ અને

શરણત્વાં પ્રપન્નાયે, ધ્યાનયોગ વિવર્જિતા,

તેપિમૃત્યુ ચતિકમ્ય, યાંતિ તત્પરમપદમ.

(૭)

જે ધ્યાન, યોગથી હીન રહેલા, આપને પ્રપન્ન શરણુ આપે છે. તે પણ મૃત્યુને તરી, પરમ પદને પામે છે.

યજ્ઞેન કામ કામેન, ન સાધ્યં સાધનાં તરૈ, મુમુક્ષુષ્યમ્ સાંખ્યેન, યોગેન નય ભક્તિ તઃ પ્રાપ્યતે પરમં ધામ, યતોન્મ વર્તતે યતિ, તેન તેનાપ્યતે તતન્ન્યાસે નૈવ મહામુનેઃ પરમાત્માન તે નૈવ પ્રાપ્યતે પુરુષોત્તમઃ જે કામનાવાલાના કામ, ખીજ સાધનોથી નથી સધાતાં, અને મુમુક્ષુઓ, પરમધામ (જ્યાંથી યતિ પાછા નથી ફરતા) તે જો સાંખ્ય, યોગ અને ભક્તિ કરીને નથી પ્રાપ્ત થતા તે, હે !!! મહામુનિ વ્યાસ શરણુગતિથી મેળવે છે અને પરમ પુરુષોત્તમને તેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે, હોય છે.

પરમતત્ત્વ સ્વંભવેથો પરમ દ્વંજ મળે છે.

શ્રુતિ પણ યોગદ્વારથી લઇને મુમુક્ષુ હવે શરણુ મહં પ્રપલ્લે શરણુગતિ કરી બતાવે છે તેમ ઉપનીષદના સારરૂપ ગીતામાં-સર્વ ધર્માન્ચરિ તજ્ય, મામેકં શરણું વ્રજ, અહંત્વાં સર્વ પાપેભ્યો, મોક્ષ વિધ્યામિ માશુચ. સર્વ ધર્મ છોડી મારા એકતુંજ શરણુ પકડ, હું તને સર્વ પાપથી મુક્ત કરીશ, સકૃદેવ પ્રપન્નાય, તવાસ્મીતિય માચતે અભયં સર્વ જૂતેભ્યો, હદામ્યેત હતંમના એકવાર પ્રપન્ન. શરણુ હેઃધને, તમારી છું. એમ ચાલના કરે છે. તો સર્વ જૂતોથી. હું તેને અભય આપું છું. એજ મારું જૂત છે. ઇત્યાદિ વચનો, શરણુગતિથી. પરમ પુરુષમ્ મોક્ષ પરમ. ફળે બળાય છે.

શરણુગતિ, બ્રહ્મવિદ્યા, ન્યાસ, પ્રપત્તિ ઇત્યાદિ નામથી ઓળખાય છે: અને બીજી વીધામાં સર્વોત્તમરૂપે શ્રુતિએ દર્શાવી છે.

શંકા—ગીતાદિકમાં, કર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાન, યોગથી પરમ તત્ત્વ જ્ઞાની પ્રાપ્તિ કહી છે. તેનું કેમ ? સમાધાન એનું એજ છે કે એક ઉપાય, એકજ જ્ઞા માટે, ફક્ત તકાવત, હમો કરીએ; અને પ્રભુ કરાવે એજ છે.

શરણાગતિ સ્વરૂપ.

શરણાગતિ, પ્રપતિ, એના બે પ્રકાર છે, 'દ્વૈત' અને 'આર્ત' આત્મે-નુરત મોક્ષ મળે, એવી ઉચ્ચ ચાહના આર્ત પૂર્વક કરાય તે.

દ્વૈત-પારબ્રહ્મની પૂર્ણતા સૂધી, આ મોકે, શ્રીમન્નારાયણના સેવનમાં રહી, સુખમય જીવન વ્યતીત થતાં, દેહાવસાને મુક્ત થવાય, અર્થાત્ શુદ્ધિ દ્વારા દેહોત્ક્રમણ, અર્ચિરાદી માર્ગે ઉર્ધ્વગમન, એ સર્વ સુખમય થાય, એજ હેતુવશ પ્રપતિ શરણાગતિ કરાય છે.

પ્રપતિ-શરણાગતિ કહેવામાં સુખમ છે, પરંતુ વિશ્વાસ પૂર્વક ધનવી દુષ્કર છે. અને યથાવસ્થિત અનેથી અતિશય શ્રેયસ્કર છે. ઉપાયસુ કર સોડય, દુષ્કરશ્ચયતો મમ.

સર્વજ્ઞોપિ, સ્વતોદેવ. યાંચા વિજ્ઞાપનાદિભિઃ તત-તદિષ્ટ પ્રદિત સાત્મા, પ્રીતિરેવ પ્રસાધ્યેન. સર્વેશ્વર, સર્વેશ સર્વત્ર છે. તો સર્વને સુખ કેમ નથી આપતા ? હજારો ચેતન કષ્ટ પામી રહ્યા છે. તો સર્વતું શું નથી જાણુતા ?

આ પ્રશ્નનો ખુલાશો-એજ છે કે;

એ નિયંતાનો એક અટલ નિયમ છે. વિના કહે ચહે કોઇના કર્મરૂપ ભોમની વચમાં પડવા ચાહતા નથી, તેમ એમ પણ નિયમ છે કે-જે તેને કહે, ચહે; યાચે, તો તેને ઉચેષ્ટ ઇષ્ટ આપવાને, સત્ય પ્રીતિવંત ને પ્રસન્નતાપૂર્વક તૈયાર છે. એથીજ તે ભક્તિવશ ભક્તતાધીન ભગવાન કહેવાય છે.

(૯)

સમોહં સર્વજ્ઞતેષુ નમોદ્યોસ્તિતન પ્રિયઃ યે ભગ્નંતિષ્ઠાં ભક્ત્યા
મયીતે તેષુ આપ્યહમ. હું સર્વને સમાન છું. કોઈ પર દેવ, વા પ્રેમ
મને નથી, જે મને ભક્તિથી જેમ ભજે છે તેમ તેને હું પણ
ભજું છું.

ધત્યાદિ ન્યાયથી સર્વ તેમને સોંપવાથી, તે સર્વ ચલાવે અર્થાત
સહાય, સેવન જે માર્ગ તે આપે, તો ખાસ નિત્ય સંન્નીધતા, સેવા
કેમ ન આપે? સર્વ ધર્માન્યરિત્યજમ ધત્યાદી શ્રીમુખ વચનાનુસાર,
હમો સર્વ પંચાયત છોડી તે એકનેજ શરણે જવાની (શરણુગતિ
સ્વીકારવી) તે સર્વ પાપથી મુક્ત કરશે. શોચ ન કર ધત્યાદિથી
શરણુગતિનું સ્વરૂપ સમજાય છે. અને એથી, પૂર્ણ અમયતા ફળ
મેળવાય છે.

શરણુગતિથી શ્રી નારાયણ શરણુ મુક્તભ છે
તેજ ઉપાય છે.

શ્રીમન્નારાયણ, સર્વેશ્વરમાં, ન્યાય અને દયા ઉભય છે. અને
એનાથીજ લાભદારે પહોંચાય છે.

અમારા અપરાધો, અગ્રાધ, અપાર છે. તેને માટે, પ્રાયશ્ચિત
કરે, વા ભોગવે એજ ન્યાય રીતથી લાભ મેળવાય છે. અર્થાત
છુટવાનો સાધારણુ ઉપાય છે, પણ તેમાં નવા કર્મોથી બચે, અને
જુના કાપવાનો ચત્ન કરે તો છુટાય.

કદાચ ચત્ન કરામ, તો પણ અનંત કાળથી કર્મો થતાં આવ્યાં
છે અને નવાં પણ બન્યા જાય છે, તો તે કાપવાને અનંતકાળ કેમ
ન જોઈએ? અને એજ શુદ્ધતા ચિત્તની રહેશે કે કેમ?

હસાદિના વિચારે તાત્પર્ય એજ હરે છે કે; ન્યાયથી, કે શ્વમ-

જમી છુટવું અસંભવિતજ છે. કારણ કે, નિલ નવું કરજ કરે તો જીવું કેવી રીતે ભરી શકે ?

તેના ન્યાય, દયા, અંગમાંથી દયાથીજ લાભ પમાય છે.

તો શું કરવું ? એ માટે, મુક્તિરૂપ-મલ નહિં પણ કળરૂપ ઉપાય-ભયાર દેખાય કે હમો નવું કરજ ભરી શકીશું નહિં પણ ધન પ્રદાતા અપાર ધનવાળા અને ઉદાર છે, પોતાનું ધન પરાર્યેજ હપ-યોગ કરનારા છે. તો તેમની સહાય માગી, દયાળુની ઉદારતાનો લાભ કેમ ન લેવો ? એજ લાભ મેળવનાર ઉપાય સરજાગતિ છે.

સાંપ્રતકાળના પ્રભાવથી, ધર્મ કર્મવીનાના દૂષિત ચિત્તથી, મતી મતી રતીવીનાના હોવાથી, તે દયાળુની સંન્નીધતા અર્થાત સરજુ થવું અમારે માટે અશક્ય છે. તો દયા લાભ કેમ લેવાય ?

અસમર્થ ને શ્રીમન્નારાયણનું જ્ઞાન, રારણુ દર્શન
શ્રી સકિતરાણુથી આય છે.

શુર વીના જ્ઞાન નહીં, સ્વતઃ કોઇ ઉપાય જાતે શીખાતો નથી, એ સત્ય છે.

એથીજ શાસ્ત્ર કહે છે કે, સર્વકામ પ્રહરંમ્યાં, સંસારાણ્યં તારિણામ ક્ષિપ્રપ્રસાદિનાં લક્ષ્મીસરણ્યા મનુચિંતયેત, સર્વ કામનાની પુરનાર, રમ્મ, સદ્ય કૃપા કરનાર શ્રીજી, શ્રીદેવી, સકિત સંસાર સામ-રની તારક છે. (તેનું) તે તારક તારક સરણમનું અનુચિંતન કરવું.

શ્રેયો નમ્પરવિંદ લોચન મનઃ કાન્તા પ્રસાદાદતે; સંસૃત્યાક્ષર વૈષ્ણવા ધ્વંસુ નૃણાં સંભાવ્યતેર્દિચિત્ (મનુશ્લોકી) અરવિંદ લોચનની મનઃ કાંતાના પ્રસાદ વિના સંસારમુક્તિ-પરમપદ માર્ગમાં જવું, મનુષ્યને સંભવિત નથી.

કર્માદિથી, કૃપામયી, શ્રીદેવી, હૃદયસીમકિત, કૃપાથી શ્રીમન્નારાયણ સરણુ થવાય છે.

તે તેજ સ્વરૂપી અભિન્ન હોવાથી

એ શ્રીદેવી, સર્વથી શ્રેષ્ઠતમ, શ્રેયસ્પ્રદ, દયામયી શ્રીમન્નારાયણના અભિમત, અનુરૂપ સ્વરૂપ, રૂપ, ગુણ, વિનય, ઐશ્વર્ય, શીલ આદી અનવધિક અસંખ્ય કર્મણુ ગુણગણવાળી છે, અને સૂર્ય, પ્રભા, મણિ કાન્તિ સદૃશ અભિન્ન છે. તેમ સર્વ ચેતન અચેતન બધેની સ્વાભાવિક માતા છે.

શ્રી વિદ્યસ્મૃદ્ધિ તેમાના છે, ઉપાય પૂર્ણ કરાવી અભય કરે છે.

એજ પ્રકૃતિ સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ સ્વરૂપે સર્વજ્ઞ તેમનીજ સ્મૃદ્ધિ છે શ્રેય અશ્રેય તેમની સંપતિથીજ દેખાય છે. સર્વ પાપ સમુદભવે પાપશ્રિત સંગેતુ મામેકાં દેવ દેવસ્ય મહિર્ષી શરણુ' વળેત. સર્વ પાપ સમુદભવ હોય અને પ્રાયશ્રિત પ્રસંગ આવી પડે તો દેવના દેવની દિવ્ય મહિર્ષી પટરાણી તેમનો આશ્રય કરવો તે રક્ષણુ કરશે. અર્થાત તેયજ વિદ્યા, મહાવિદ્યા ગુણ વિદ્યાય સૌભને, આત્મવિદ્યાય દેવિત્વ' વિમુક્તિ' ફલદાયિની. એવી સર્વ વિદ્યાન્તી જીવન અને મુક્તકર રૂળ આપવાવાળી કહી છે તે જ્ઞાન શ્રદ્ધા, ત્વરા, સર્વ, અંગ પૂર્વક ઉપાય પૂર્ણ કરાવે છે.

એજ હેતુથી માતૃ કૃપાદષ્ટિ એાથ આહુનાર આજકેા

એ બધાંધાં

હમો સંસાર બંધનથી છુટી ઉભયની અર્થાત શ્રીમન્નારાયણની સંત્રીથી સેવા કેંદ્ર કરવા યોગ્ય બધાંએ, એજ આઠક્ષા નામ રૂપ

શુશ્રુ આદી તેમજ માટે અમારાં એય માટે ધરનાર પૂર્ણ કેમ ન કરીયે ? માતૃ પીતાની સંતીધી સેવા સ્મૃધિની અભિવૃદ્ધિ વાસ્તે જે બાળક કૃપા આહે તો તે કેમ આપવાને વીક્ષંન કરશે ? શું પોતાના બાળકનો સંયોગ નિરંતર માતા પીતા કેમ ન ચહે ઇલાદીથી પૂર્ણ પ્રતીતી છે તેમ બાળકનો પરમ ધર્મ પણ છે નારાયણાત્મકદેવીં શ્રિયં ત્રૈલોક્ય માતરમ, બજમાનો મહાભાગ પરમે ધર્મ હૈવ્યને.
(પીતૃ) નારાયણ શરણુ વરશે, અને પરમ પુરૂષાર્થ ફળ પ્રાપ્તિ કરશે.

એજ પરમ ધર્મથી માતૃદેવો ભવ. માતૃ શરણથી કૃપાદષ્ટી એથ વડે પીતૃ (શ્રીમન્નારાયણ) ચરણ શરણ થતાં કૃપા પ્રસાદ પરમ પુરૂષાર્થ (નિત્ય સંતીધી કૈંકર્થ ઇલાદી પરમ પ્રાપ્તી) મોક્ષ ફળ મેળવાશે એજ સપ્રમાણ શાસ્ત્રોક્ત શુભતમ મંત્રાર્થને પ્રકટ કરનાર ગ્રંથ છે તે સર્વને ફળદાયી થવા તત્સદ્ બ્રહ્માર્પણ મસ્તુ.

હરીઃ ઓ તત્સત્

॥ શ્રી શરણાગતિ ગદ્યમ ॥

(મંત્રાર્થ નીરૂપણ)

શ્રી ભગવન્નારાયણા ભિમતાનુરૂપ સ્વરૂપ ॥ રૂપ ગુણ વિમલૈશ્વર્ય દીલાય નવધિકાંતિ ॥ શયા સંસ્થેય કલ્યાણ ગુણગણાં પદમ ઘનાલયાં ભગવર્તીં મિયંદેવીં-નિત્યા નપા-યિની નિરવશાં દેવદેવ દિવ્યમદિષીમ્ અશ્વિલજ્જ જન્માતરમ્ અસ્મન્માતરમ્ અશરણ શરણ્યામ્ અનન્ધ શરણ શરણ મહં પ્રપદ્યે ।

શ્રી ભગવાન નારાયણના અભિમત અને અનુરૂપ, જેનાં સ્વરૂપ, રૂપ, ગુણ વિભવ, ઐશ્વર્યશીલ આદિ છે. અને જે અનર્વાધક અતિશય અસંખ્યેય મહાશય ગુણ ગણવાળા છે. પદમ વંન જેમનું ધર છે. એવી ભગવતી શ્રી દેવી નિત્ય સંગે રહેવાવાળી નિર્દોષ, દેવના દેવની દીપ્યપટરાણી સર્વ જગતની માતા હમારી માતૃશ્રી અશરણોત્તી શરણ્ય અનન્ય શરણ્ય એવો હું તારે શરણ્ય આવું છું.

રૂપણ્ય વિચરણ ॥

ભગવન્નારાયણાભિમતાનુરૂપ ભગવાન નારાયણના અભિમત અને અનુરૂપ ભગવાન પરૈશ્વર્ય (સમય ઐશ્વર્ય, ધર્મ, યજ્ઞ, શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય) સંપન્ન સર્વેશ્વર જેમનું પ્રસીધ્ધ નામ નારાયણ છે. (નાર નામ જડચેતન જગત તેના અયન નામ આધાર જેમાં જગત રહ્યું છે તે, અથવા નાર જેનું અયન ધર છે) એજ વિષ્ણુ વાસુદેવ (જે ચર અચરમાં રહ્યા છે. સચરાચર વ્યાપક છે. એથી વિષ્ણુ વાસુદેવ કહે છે) અને એનેજ પુરૂષોત્તમ (જેનો ખાસ આકાર પણ છે. તે તેથી પુરૂષોત્તમ) કહેવાય છે. તેને અભિમત=મનપ્રસંદ અને અનુરૂપ=જેવી યોગ્ય જોઇએ તેવી મહા-દેવી પૂર્ણ લાયક છે.

મનપ્રસંદ છે તો સીધારસ ચાલશેજ અને યોગ્ય છે તો યોગ્ય સમય પર યોગ્યજ કહેશે. ઉભય અપ્રત્યક્ષ અર્થ સિદ્ધિમાં અવરજ સદેહજ નથી અતુલ્ય સમયપર યોગ્ય બનાવીને પ્રભુની અભિમુખ હમને કરશે અથવા અમે અભિમુખ હોઇ શકીએ એવો યોગ્ય કરશે શ્રુતી કહે છે જિયં લોકે દેવજુષ્ટં મુદારમ્—દેવની સાથે મળેલી એવી-શ્રી લોકમાં ઉદાર છે.-કેવી મળેલી છે? માસ્કરેજ

પ્રભા થયા-જેવી સૂર્યની સાથે પ્રભા તેવી તે સદા સ્વામી સહ રહેલી છે. તેથીજ ભ્યારે માહે ત્યારે તે કહી શકે એમ છે. વળી તે પ્રાણેન્દ્રી પિંગરીયસિ પ્રાણથી પણ અધિક છે. તેથીજ તેમનું કહેલું સદ્ય સંમત હોય છે. તે અભિમત અને અનુરૂપ છે તે કેટલા પ્રકારથી છે તે કહે-છે.

સ્વરૂપ રૂપ ગુણ વિભવચૈશ્વર્ય શીલાય

સ્વરૂપ-રૂપ-ગુણ, વિભવ, શિલ, આદિ ઐશ્વર્યે કરીને પહેલા સ્વરૂપે તે અભિમત અને અનુરૂપ એવી રીતે છે કે જેવા જ્ઞાનાનંદાત્મક નારાયણ છે. તેવાજ સ્વરૂપથી જ્ઞાન આનંદાત્મક શ્રીજી પણ છે. જ્યાં પ્રજા ત્યાં સાથે તે રહે છે. (અનન્યાદિમયાસીતા) છે. રૂપે પ્રજા આપાર સ્વરૂપ છે-તેવીજ શ્રીજી પણ છે. પ્રજા સાકાર છે ત્યાં તે પણ સાકાર છે. અને ત્યારે પણ અભિમત અને અનુરૂપ એવા રૂપવાલા જેમ “ગતની મથે કચન” ધનની સાથે વિધુત છે. તેમ રૂપમાં અભિવૃદ્ધિ કરનાર શ્રીજી છે. ગુણ વિભવ ઐશ્વર્ય આદિ પણ એવાંજ અભિમત અને અનુરૂપ છે. તુલ્ય શીલ થયો થુતો તુલ્યાભિજન લક્ષણામ-ગીત્ર, વચ, વૃત્ત, અભિજન લક્ષણ સર્વ ઉભયનાં તુલ્ય-પરોપર છે. નંદમ રાઘવોર્હતિ વૈદેતિ તંવાય મસિતેક્ષણા-રાઘવ રામને યોગ્ય વૈદેહિ સીતા છે તેમ તે કમળ-નયની કે યોગ્ય નારાયણ છે.

પરસ્પરસ્ય સદશો પ્રમાણેંગિત ચેષ્ટિતે-પરસ્પર પ્રમાણ ઇંગીત એષ્ટાવકે પણ સદ્રશ છે-તુલ્ય-સદ્રશ કહેવાથી પરસ્પર થયા-યોગ્ય અભિવર્ધક જેવા કલા છે ઘન કનક શુભિ શુભ વશામપિ મુગ્ધ વશામ-શ્રીપતિની દ્યુતિ તેજ ધન (ગગન) સરીખું અને

શ્રીજી કનક (સુવર્ણ) સરખાં છે. ધનની સાથે કનકજ ઉચિત છે. અને કનક સાથે ધન પણ યોગ્ય છે. ઉભયની શોભામાં પરસ્પર સંગ હોવાથી-સંમેલનથી અભિવૃદ્ધિ હોય છે અર્થાત્ વિશેષતા રૂપ દેખાય છે

પ્રભુ યુવાન પચીસ વર્ષના જેવા, અને શ્રી સોળ વર્ષ જેવા આકારમાં છે. એ ઉભયની વયતુલ્ય ઉભયને વાસ્તે છે અર્થાત્ ઉભય મલવાથી એકત્વ બેદત્વ વધે છે. તેથીજ કહ્યું છે કે શ્રીજીના સ્વરૂપ, રૂપ. ગુણ, વિભવ, શીલ, ઐશ્વર્ય આદિ નારાયણ સ્વામી કે અભિમત અને અનુરૂપ છે.

અનવધિક અતિશય અસંખ્યેય કલ્યાણ ગુણ ગણાં

જેમ પતિ નારાયણ અસંખ્યેય કલ્યાણ ગુણગણ છે-તે જર્ણયિતું શક્તાગુણાન. જીવહાપિ વેવલ્લ: પ્રહ્લા પણ પોતાની જીવહાએ કરીને આપના ગુણોનું વર્ણન કરી શકતા નથી. એવાજ શ્રીજીના ગુણઆદિનું મનજવુ 'પ્રભાથીજ સૂર્યની વડાઇ છે' અને સૂર્ય તે પ્રભા છે અપ્રમેયહિત તેજો યસ્યસાજન કારમતા જેમના આ જનકી છે તેનું તેજ અપ્રમેય હોવુંજ જોઇએ કેમકે જનકીનું પણ તેજ તેનું છે એજ મુજબ શ્રી નારાયણના જેનો અંત નથી તે અનવધિક અતિશય વિશેષ ધણુંજ અસંખ્યેય જેની સંખ્યાજ કહેવાય નહીં. એવા કલ્યાણ ગુણના સમુદ્ધ મણવાળી છે.

પદમ વનાલયાં—પદમ (કમળ) વન જેમનું આ લય ધર છે. ક્રુતિ પદમે સ્થિતાં પદમ વર્ણામ્ પદમમાં રહેનાર અને પદમના વર્ણવાલી માતાના કુક્ષનાં પણ નહીં રહેલી જેમ દેવદેવ સર્વેશ્વરને પીતા નહિ. તેવી રીતે દેવ દેવી દિવ્ય મહિષીકા માતા

પીતા નહિ' એવી અર્થાત સ્વેચ્છાથી પોતાની ઇચ્છાથી ચાહે ત્યાં
 રૂપ દર્શાવનારી પ્રકટ થતા હોય છે. (શ્રી કાષ્ઠવાર કમલથી પ્રમદે
 છે ત્યારે તેથી કમળા પણ કહેવાય છે) તે કમળ વર્ણુ કહેવાથી
 સુંદર મનોહારી મન હરનારી રંગત અને સુમધ યુક્ત છે. અર્થાત
 સુવર્ણ અને સુમધ ઉભય સાથેજ છે. સાદું વૈષ્ણવજે જાતા સૂર્ય-
 રશ્મી પ્રબોધિતે ॥ મૂત્યર્થ સર્વભૂતાનાં પદમા શ્રી વનમાલયા ॥
 દંત્રીની સાથે સંલાપ થતાં પોતે કહ્યું છે કે, સર્વ ભૂતોનાં ઇચ્છાવનાર્યે
 પોતે કમળમાંથી પ્રગટ થતાં અવતાર લીધેા, એવી પદમા વનમાળા
 ત્રારણ કરનાર મંગળ નીધી સર્વને શ્રેયકારી પણ છે.

ભગવતી—પતિ ભગવાન પરૈશ્વર્યયુક્ત તેજ ગુણયુક્ત પોતે
 સ્ત્રી જાતિ રૂપ માટે એક સ્વરૂપત્વ ભગવતી છે.

શ્રીયંદેવો—શ્રિયં—આ એમનું અસાધારણ મુખ્ય ખાસ નામ
 છે જેવું નૃસિંહરૂપે પતિ નામ નારાયણ છે અને નારાયણ શબ્દથી
 મહુજ અર્થ થાય છે. તેમ શ્રી શબ્દ સ્ત્રી સ્વરૂપ શક્તિ નામ છે.
 અને એ શબ્દથી ધણાં અર્થ થાય છે. શ્રૂણાતિ નિશ્ચિલાન્દોષાન્
 શ્રીણાતિ ચ ગુણેજગત્ ॥ શ્રિતેતે ચાશ્વિલૈ નિત્યં શ્રયતે ચ
 પરંપદમ્ ॥ શ્રયંતિ શ્રીયમાણં ચ શ્રૂણંતી શ્રુષ્વતીમપિ ॥ એ
 પ્રકારે બાહ્યરૂપથી કેટલાક ધાતુથી શ્રી શબ્દના રૂપ સિંધ થાય છે
 જેટલા અર્થ હોય છે તેટલા ગુણ સર્વ તેમાં છે તે સત્ય અને સુપ્ર-
 સીધ પશુ છે. અખિલ દોષોને દુર કરે છે. સકલ જગતમાં મંગળ
 ભરે છે. સર્વને આકાશ આપે છે. પરમ પદ ભાગી બનાવે છે.
 સર્વનું સાંભળે છે. તે સર્વ સ્વામીનારાયણને સંભળાવે છે. શ્રીપદની
 નિશ્ચિતનો વિચાર કરીએ. તો તે નામ ધારી હમારે

વાસ્તે બસ છે કારણુ તે એકથીજ હથારા સર્વ અર્થ પૂર્ણ થાય એમ છે. પ્રથમ હમો આશ્રિતના દેખોને દુર કરે છે પછીથી પ્રાપ્ય પ્રભુમાં રચી ઉત્પન્ન કરાવે છે પછી સાબક ઉપાયમાં દહનિશ્ચય કરાવે છે. અર્થાત ઉપાય પૂર્ણ કરાવે છે અને પછી કછ પતિ નારાયણનો પ્રસાદ મેળવે છે અર્થાત રાજ પશુ અપાવે છે.

તેમણે નામ રૂપ ધારવાનું પ્રયોજન એજ પરાર્થ નીમિત્ત હમારેજ વાસ્તેજ છે એજ સત્ય હરે છે. કારણુ કર્મકૃત માટે અવતાર તો નથીજ.

દેવી—દેવ નારાયણ કીડા કરે તો તેને અનુકુળ આકૃતિ ગુણ કૃતિવાદી પોતે છે. શ્રુતિ પશુ કહે છે ધ્રિયંદેવિમુપદ્રયે પુરાણમાં પશુ કહ્યું છે કે—ક્રોધાર્થ ભવતીર્ણસ્ય આ નામ રૂપનો બીજો હેતુ પતિ પ્રિત્વર્થ હોવાથી પશુ પરાર્થજ હરે છે.

ઠતિહાસમાં કથા છે કે—પદ્યતાં સર્વદેવાનાં ચયૌવૃક્ષસ્થલે હરેઃ—સર્વ દેવ દેખતાં શ્રીહરીના વૃક્ષસ્થળમાં તે સીધાવી અનેક રૂપમાંથી એક રૂપ એક અવતારનોજ આ પ્રસંગ છે—સ્વામીના રૂપની સાથે રૂપ ધરતી નિત્ય રૂપોની સાથ નિત્ય રહે છે. માટેજ આગળ કહ્યું છે કે—

નિત્યાન પાચિની—નિરંતર સાથે રહેનાર જેમ કહ્યું છે કે શીવસ્ત વૃક્ષાનિત્યશ્રી ભગવાનના વૃક્ષ સ્થળમાં બે વસ્તુ નિત્ય રહે છે. એક શીવસ્ત અને ઠીર્તિય શ્રી નિત્યૈવૈષા જગન્ માતા વિશ્વોઃ શીરન પાચિની તે નિત્ય જમની માતા વિષ્ણુની અન પાચિની છે. એથીજ તે વિષ્ણુ નારાયણને સદા શ્રીનારાયણ કહેવા વિશેષ ઉચિત છે. કેમકે તે શ્રીવીના કદી પશુ પૃથક્કજ નથી હોતા.

નિરુદ્ધ—નિર્દોષ માધારણ્વી ઝીઝતિને ચંચલ દુર, અસત્યવાદી પ્રપંચી આદિ જે દોષ દેવામાં આવે છે. તેમાંનો એક પણ આમાં નથીજ. ફર્યંતુંભવતો માર્યાદોષૈરૈતૈષિવર્જિતા આ તમારી ભાર્યા તો એ સર્વ દોષોથી રહિતજ છે. ધીજનમ્હી મહાસમર્થ છતાં પણ શત્રુ રાવણ પ્રતિ પણ કેવી રીતે કહે છે. અસંદેશાતુ રામસ્ય સપમમ્હાનુપાલનાત્ નત્વાં કુર્મિં વ્દશમ્રોચ મસ્મ મસ્માહે તેજસા રામની આશા નથી અને હું તપતું પાશન કરું છું. તેથીજ હે રાવણ! ભરમ કરવાને તું યોગ્ય છતાં હું મારા તેજથી તને ભરમ કરતી નથી. દેવી એ કોપ કરે છે. શ્રીજી અતિ અપ્રસન્ને ઉપેક્ષા કરે છે. અર્થાત્ પોતાની દ્રષ્ટી તેના ઉપરથી ઉઠાવી લેય છે તેતું શું પરિણામ આવે છે તે ઇદ્રએ કહ્યું છે—

ત્વયાદેવિ પરિત્યક્તં સકલભુવનત્રયં વિનષ્ટપ્રાયમમ્ભવત્
ન્વયેદાર્જી સમેધિતમ્ । હે દેવિ!!! તમેએ તજી દીધાં એવા
સકલ ત્રિભુવન નષ્ટ પ્રાય થઇ રહ્યાં છે. તે હમણુંજ ઠીક થયાં છે
એવી તે; કોપ તો નથી કરતી બહુ તો ઉપેક્ષાજ કરે છે.

ત્યાગ દોષ કરવા વાલા પ્રિત પણ નિર્દોષ છે.

(તોજ હમે શરણાગતોને તેમનું શરણ વરણ કરવું, અધીક અનુકંશરૂપ છે.) તે નિર્દોષ રહે, પણ એથી નિર્માત્મ્ય તો નથીજ—
અહીંઆજ કહ્યું છે કે જેવી નજર હઠી તે નષ્ટપ્રાય થયા—અને
થઈ કે તરતજ આગાહ મંગળરૂપ થાય છે.

દેવ દેવ દિવ્ય મહીષી—દેવોનાદેવ—સર્વેશ્વર—સર્વના પ્રશ્નર
જોતો ખીજો પ્રશ્નર નહિં—તેમની દિવ્ય મહારાણ્વી પટરાણ્વી તે પ્રાકૃત

નહિ—રાણ્યોના દિસાખથી જાણાણી રૂઝાણી ફેટલી મહત્ વાત છે. પરંતુ આતો દિવ્ય અને પ્રભુની શક્તિમાં મહિથી ઉભય વિશુતિ નાચકની મુખ્ય સહચરી તેમની શક્તિ અનંત નામ ધ્યેયાય શક્તિ ચક્રસ્ય નાચિકા પત્ની તેજ આ પ્રકારે શક્તિજ સમજવાની છે. કૃતાભિષેકા દેવોએ મહારાણી પદ પર અભિષેક પણ દર્યો છે એથી પણ મહિષો હીક હરે છે.

અક્ષિક જગન્માતરમ્—સકલ જગતની વિશ્વની માતા છે. અર્થાત સર્વની માતા છે. દેવોએ પણ કહેલું છે કે નમામિ સર્વ લોકાનાં જનની મઘ્વિ સંભયામ્ ॥ ત્વંમાતા સર્વ લોકાનાં આ ચતુર્મુખ બહા આદીના પણ વચનો છે. સર્વની સમાન માતા તેથીજ અહીં સર્વ લોકની માતા કહી છે.

શ્રુતિમાં પણ નિજ દેવી માતરમ્ કરીને કહ્યું છે. જેમ નારાયણ પીતા તેવાંજ શ્રીજી માતા છે. (રાવણ જેવા અપરાધીની ઉપર પણ માતાએ કૃપા કરીને બોધ દીધો છે. શ્રી રામસ્વામીનું શરણુ વરણુ કરી માતૃ કુદૃષ્ટી પાપથી ખત. વિદિત સહિષ્ણુમૈત્ર શરણાગત ચત્સલ ॥ તે ધર્મના માતા શરણાગતના વત્સલ છે પ્રસાદસ્યત્ત્વં યૈનમ્ । તું તેને પ્રસન્ન કરી મે જેણે શત્રુ પ્રતિ પણ પુત્ર ભાવ દર્શાવે છે તો હમો પુત્ર ભાવથી જ્યેમના દ્વારા નારાયણ શરણુ આહીયે તો કેમ સહાય ન કરે ?

નારાયણાત્મિકાં દેવી, શ્રીંચં વૈલોક્ય માતરત્ ॥ મન્ન-માનો મહામાન પરમોષર્મ ઉચ્ચતે ॥ શ્રીજીનું સેવન ભજન તે પરમ ધર્મ કહ્યો છે.

અહમ્માતરમ્—જમતમાં વિશ્વમાં અમે પશુ છીએ તો હમારી પશુ માતા કેમ નહિ ? અર્થાત્ હમારી પશુ માતા છે હમારે એજ સ્વમાતુંજ પ્રયોજન છે. તેમની વત્સલતાજ હમેને અભય પદ આપનારીજ છે એ વીના હમેને સત્ય ઓથ ખીજ નથીજ કારણ હમે સર્વમાં અસમર્થ હતપ્રાય છીએ, માટે હમારી માતા આ કુળદ હમારે માટે શાંતિરૂપજ છે.

અશરણ્ય શરણ્યામ્—અશરણોની શરણ્ય જેને શરણુ રાખનાર કે ઇ નથી તેને શરણ્ય રૂપ શ્રીમાતા છે. શ્રીભગવાનનો ભય લાગે, તો માતાની વાત્સલ્યતાથી બાળક બની જાય છે. મોક્ષ ઉપાયોમાં ખીજું ? શરણ્ય નથિ હોય શકતું પશુ શ્રીજી બને છે. (રાધવથી જ્યારે રાક્ષસોને રાવણુ વધ પછી ભય થયો. ત્યારે સીતાનું પ્રણિપાત સહ શરણુ સ્વીકારતાં તેઓ મહાભયથી બચ્યા.) માયના કરતાં તેઓ સ્વામીથી ક્ષમા કરાવી શકે છે. (રાવણુ આઘાતુસાર સીતાની રક્ષક રાક્ષસીને અત્યાચાર હનુમાને પ્રત્યક્ષ જોયેલો જ્યારે રાવણુનો સંહાર થયે. અને શ્રી રામનો વિજય સમાચાર હનુમાન કહેવા સીતા પાસે આવ્યા, ત્યારે તે રાક્ષસીઓને શીક્ષા કરવાની માગણી હનુમાને કરી ત્યારે એ આદા ધારક ખીચારીઓનો એમાં શું અપરાધ એમ કહી દુઃખ દેનારીઓ ઉપર પશુ દયાદૃષ્ટી કરી અને અશરણોના પશુ શરણ્ય કહેવાયાં)

અનન્ય શરણ—જેને અન્ય શરણુ નથી. એવું કોણુ છે કે કોણુ સમર્થ છે કે જે ભગવત અપરાધથી બચાવે અને હમારામાં એવી કંઈ શક્તિ છે કે તેના ફક્તોનો ભોગ છુટે.

શરણ શબ્દનાં બહુજ અર્થ છે. ઉપાય મૃદરક્ષિતો શરણઃ
શરણ મિત્યયમ્ ઉપાય ધર રક્ષક એ સર્વ તેના અર્થ હોય છે.
અહીંયા ઉપાય અર્થ કરવાનો છે. અને હમારે વાસ્તે શ્રીજી ઉપાય છે.

શરણમહં પ્રપચે—(એથીજ) હમો શરણ થઇએ છીએ. હમોએ
હમારા રક્ષકનો ખાર આપણા ઉપર ધાર્યો છે. જેથી જે કરવાનું
હમારે વાસ્તે ઉચીત હોય. તે આપ કરી કરાવીને હમારું ભાગ્ય
યોગ્ય બનાવે એવું અમો દ્રઢ માનીએ છીએ. એનું નામ મરંચ્યાલ
શરણાગતી છે.

સર્વ કામપ્રદારમ્યા, સંસારાર્ણવ તારોણીમ્। ક્ષિપ્રપ્રસા-
વિર્ની લક્ષ્મી શરણયા મનુચિંતયેત્ ॥ સર્વ કામ પૂરણ કરનારી
રમ્ય સંઘ કૃપા કટાક્ષથી સંસાર સાગરની તારક શ્રીજીનું શરણપતું
અનુચિંતવન કરવું એ સ્વાયંભુવચન છે. (ચતુ શ્લોકી) અરવિંદ
લોચનની મનઃ કાંતાના પ્રસાદ વિના સંસાર યુક્તિ વા પરમ પદના
માર્ગમાં જવું મનુષ્યને સંભવિત નથી.

એજ કારણથી સંસાર સાગર તરવાને (કર્મ યોગ ભક્તિ
જ્ઞાન આદિમાં) અશક્ત એવો (બાળક) શ્રીજી (માતૃના વાતસલ્ય
પ્રેમ વડે) કૃપા દૃષ્ટીથી શ્રી નારાયણ (પીતાનો) કૃપા પ્રસાદ ફળ
પ્રાપ્તિપૂર્ણથી (પર ભક્તિ, પરમ ભક્તિ, પરમ જ્ઞાન નિત્ય કેંકર્ય આદી)
પરીપૂર્ણ બને એજ અભિધાયાની જીજ્ઞાસા નીવેદન કરવી (કરે છે)
તે ફળ સ્વરૂપ નિસ કેંકર્ય—

(૨૬)

ફલ સ્વરૂપ નિત્ય કૈંકર્ય શરણાગતી.

પારમાર્થિક ભગવદ્વચરણાર્થિદ્ યુગલૈકાંતિ કાત્યાંતિક પરમકિત પરજ્ઞાન પરમ ભક્તિફૂલ પરિપૂર્ણ” અનવરત નિત્ય વિશદતમાનન્ય પ્રયોજના અધિકાતિશય પ્રિય ભગવદ્નુભવ જનિતા નવધિકાતિશય પ્રીતિકારિતા શેષાવસ્થો ચિતાશેષ શેષતૈકરતિરૂપ નિત્ય કૈંકર્ય પ્રાપ્ત પેક્ષયા—પારમાર્થિકી ભગવદ્વચરણાર્થિદ્ શરણાગતિ યથાવસ્થિતા અવિરતા સ્તુમે.

અર્થ—પારમાર્થિક ભગવાનના જે ચરણ યુગલ છે. તેમની એકાંતિક અને આત્મંતિક જે પરમકિત અને પરજ્ઞાન અને પરમ ભક્તિ હોય એનાથી અને તેથી (કયો) પરિપૂર્ણ અનવરત નિત્ય વિશદતમ અનન્ય પ્રયોજન એવી અને અનવધિક અતિશય એવી પ્રીતિ એનાંથી કરાય (યદ્ય શકે તેવા અશેષ અવરથાને ઉચિત, અને અશેષ શેષતાની એક રતિરૂપ જે નિત્ય કૈંકર્ય એજ પ્રાપ્ત હોય એવી અપેક્ષા હોવાથી (હોવાને લીધે) પારમાર્થિકી ભગવાનના ચર્ણાર્થિની ચરણાગતિ યથાવસ્થિત પ્રાપ્તિ મને હોય—

સ્પષ્ટાર્થ—તાર્પર્ય જુલે તો ભગવાનના ચરણની પરમભક્તિ પ્રાપ્ત થાય તો ભગવદ્નુભવ હોય અને તેથી પ્રીતિ હોય. એજ પ્રીતિ કરાવે એવા નિત્ય કૈંકર્યની પ્રાપ્તિ હોય એજ અભિલાષા છે.—એ તો નિત્ય દોઢમાંજ મળી શકે પણ તેને માટે અહીં ઉપાય કરવાનો છે. તે કયો? તેજ હવે કહેવાશે પણ—

અહીંઆ વીશેષણ લગાવીને ફળ નિરૂપણ કર્યું છે. તેનોજ સાર અહીંઆ લખીએ છીએ.

ભક્તિ, પ્રીતિ, અનુભવ અને કૈંકર્ય એ ચાર ખાસ વાત છે. એનેજ વિશેષણ લગાવ્યાં છે સર્વ શબ્દના અધીક અર્થ, સમજવાને યોગ્ય પણ છે—

પારમાર્થિક—ભગવાનના ચરણાવિંદને આ વિશેષણ લગાડેલું છે સર્વેશ્વરનો આકાર ઔપાધિક નથી વાસ્તવિક સત્ય છે તેવાજ તેમના ચરણ પણ સત્ય છે. સર્વદા છે તેથીજ તેની નિત્ય સેવા બની શકે છે. પરમ અર્થવાલા પરમ ભોગવરૂપ આ બીજો અર્થ પણ છે. ફળ માત્રથી શ્રેષ્ઠ એ છે. તેથીજ ભોગવવાને એવી પ્રીતિ હોવી આવશ્યક છે જેથી કરીને તે સંપૂર્ણ સ્વાદમય લાગે એજ સ્વાદ ઉત્પન્ન હોવાને પ્રથમ પરભક્તિ માગી છે.

ભગવદ્ચરણાર્થિક—ભગવાનના ચરણ કમલ, ભગવાન હેય-ગુણ સ્થિત પડેશ્વર્ય સંપન્ન સદા નિર્દોષ અને એવા સમર્થ ગુણવાન એમના ચરણ જેને અરવિંદ કમળ કહ્યા છે. (વનવાસ સમય સંજે રહીને દીવ્ય દંપતીની સેવા ચહી પણ સ્વામીએ સ્વીકારવા શ્રી લક્ષ્મણ કુમારને ના કહી, ત્યારે એજ ઉપાય કર્યો કે યુગલ ચરણોમાં પડ્યા અર્થાત તેની શરણુભૂતિ કરી સમ્રાટ શ્વરજૈનાઠ અને આશ્વા સદ્ગુણ થઇ ભરત-સુરીએ પણ એ પાદ સેવાનો મનોરથ કરી ચાલન્ન ચરણૌ વ્રાત શાંતિ મેળવી) શ્રી માર્કંડેય મુનીએ માયાદર્શન પ્રસંગે વટપતશાળી કોમળ બાળસ્વરૂપના ચરણોમાં ઘૂતિને રેડીને કહ્યું છે કે તત્સ્યતાવ્રતહૈતાત ચરણૌ સુપ્રતિષ્ઠિતૌ પ્રયત્નેન મયા મુચ્ચત્તૌ મૃદિત્વાશ્મભિક્ષિતૌ । જેના સુપ્રતિષ્ઠિત લાલ તલ-

વાલા ચરણોને મેં પ્રથમ કરીને શીર્ષ પર ધરીને નમન કર્યું. તેના દર્શનથી એવી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઇ કે એની સેવા કર્યા વીના રહી શકાયું નહીં. એવા મોગ્યરૂપ ભગવાન ચરણ કમળ.

યુગલ—એક નહિ પણ બન્ને એકથીજ ભરત પ્રસન્ન થઇ જાય છે તો અહીંયા ખીનનો સંગ પ્રથમના જેવો કેમ નહિ હોય ? હોયજ

एकांतिक—એના ખીન પ્રયોજનને નહિં પણ તેમાં લાગી-રહેવાની ઇચ્છા તે કેવી.

आत्मांतिक—परिपूर्ण भावથી ભાવની અંતરીમા પર્યંત ખીનમાં વૃત્તિ જાયજ નહિં એવી.

परमवृत्ति—ઉત્તરોત્તર સાક્ષાત્કાર કરવાની ઇચ્છા રૂપ શુદ્ધિ, ક્યારે મળે ? ક્યારે દેખું. ચાપ્રીતિરવિવેકાનામ આદિ વચનાનુસાર જેવી અવિવેકીની વિષયોમાં પ્રાપ્તિ બની છે તેવી અતૂટ લગની બની રહે લાગી રહે અને એનાથી જે પ્રગટે છે તે.

પરજ્ઞાન—ઉત્તરોત્તર સાક્ષાત્કાર પ્રભુના રસરૂપ રૂપ શુદ્ધિ આદિ અનંત છે. તેનો સાક્ષાત્કાર થવા લાગે અને તેથી તૂટતી હોય છે કેવી ? તે તો અપરમિત છે ઉત્તરોત્તર અધિક અનુભવથી સમજાય છે.

પરમભક્તિ કૃત—અને ત્યાં ત્યાં તેમાં પ્રીતિ વધતી જાય છે. આ અનુભવ બન્યો રહે વૃદ્ધી થતો જાય એવી તે ઇચ્છા હોય તેજ પરમ ભક્તિ છે. અને એ ઇચ્છા પૂર્ણ હોય છે. અનુભવ વધતો જઈ સદા તાદ્રશ્ય બન્યો રહે છે. એ અનુભવ નિત્ય સુહૃતોનો છે. તે સર્વદા સર્વથા અનુકુળ અને હૃદયમય છે. અને એની

તૃપ્તી હોતી નથી, કેમકે તે અનંત સ્વરૂપ અને ગુણવાન હોવાથી. તેમ પ્રતિક્ષણ ન્યૂતન અપૂર્વ અનુભવ મળતોજ નથી છે. એટલુંજ નહિ પણ તે ઉત્તરોત્તર અધિકાધિક આનંદનો દેવાવાલો હોય છે.

ક્યાં સુધી-અને કેટલો ? તેનો એજ ઉત્તર છે કે-અનંત કાળ પર્યંત, અનંત પ્રકારનો-તેમ પ્રત્યેક પ્રકાર પણ અનંતજ. તેથીજ તેને પરમફલ કહેવાય છે. પરમજ્ઞાની પ્રાપ્તિ તેજ પૂર્ણ પૂર્તિજ છે. પછી ત્યાંથી અપુનરાવૃત્તિ છે. કેમકે એનાથી ઉપર બીજી કોઈ ધ્રુવ નથી હોતી. “ જ્ઞાનવિદ્યાત્મૌતિપરમ ” એ અંત શ્રુતિ છે.

યોગ જન્ય અનુભવ અહીંઆ પણ હોય છે. પરમ યોગી એમાં એકડો વર્ષ લાગ્યાજ રહે છે. તે અંત પણ અનંતજ છે.

શંકા પ્રશ્ન—એટલું મોટું ફળ તે માત્ર શરણાગતિ કરવાથી મળે છે ?

શ્રી ગીતામાં, કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ, આત્મસાક્ષાત્કાર, પરમકિતિ, પરમતાન ઇત્યાદિ ક્રમ કહ્યો છે. એથીજ પરમ અનુભવ હોય છે. તો તેમાંથી તજીને કેવળ શરણાગતિજ કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત હોઈ શકે છે ?

સમાધાન—સાઅમાં બે કથ-એ ઉપાય, એકજ રહને મારે કહ્યા છે. એ શ્રુતિ સ્મૃતિ પ્રતિપાદિત સત્ય છે, એમાં અમો કરીએ અને પ્રભુ કરે એજ તથાવત છે.

એતાઅતર માં “ યોગજ્ઞાનમ ” થી લઈને મુમુક્ષુષૈ શરણ ગ્રહ પ્રપન્ને ” કરીને શ્રુતિ પણ પોતે અનુકૂળ કરી મતાવે છે. અને એ શરણાગતિ બ્રહ્માએ પણ કરી છે.

મુમુક્ષુઓને મારે અદિષ્ટુદ્ધન શક્તિમાં કહ્યું છે કે શરણુ-
ત્વાંપ્રપન્નાય ધ્યાનયોગ વિવર્જિતા તે પિમૃત્યુ મતિકમ્ય
યાંતિત દ્વેષવં પદમ્. જે ધ્યાન યોગ દિન રહેનારા (ધ્યાન યોગા-
દીમાં અસમર્થ) આપના શરણુ પ્રપન્ન આવે છે. તે પણ મૃત્યુને તરીને
વિસ્તુના પરમપદને પ્રાપ્ત હોય છે.

ફક્ત એક જ છે, શરણુગતિ વ્યાસનું મોટું મહાત્મ્ય શાસ્ત્રમાં
પણ કહેલું છે. જેથી સર્વ ફળને વારતે એ ઉપાય ખસે હોય છે.

યથેનામકામેનનસાધ્યં સાધનાં તરે મુમુક્ષુણાં
યત્સાંખ્યે ન યોગેન નચ શક્તિતઃ પ્રાપ્યતે પરમધામ યતોના
વર્તં તે યતિઃ તેન તેનાપ્યતે તત્તન્ધ્યાસે નૈવ મહામુને
પરમાત્માય તે નૈવ પ્રાપ્યતે પુરુષોત્તમઃ જે કામના વાલાના
કામ બીજ સાધનોથી નથી સંધાતા અને જે મુમુક્ષુઓનું પરમધામ
જહાંથી યતિ પાછા નથી ફરતાં તે અને જે સાંખ્ય યોગ અને ભક્તિ
કરીને નથી પ્રાપ્ત થતું તે હે મહામુની!! વ્યાસ શરણુગતિથી
તેને મળે છે અને પરમાત્મા પુરુષોત્તમ પણ એથી કરીને પ્રાપ્ત
હોય છે.

શરણાગતિ પડેલે શું ? અહમસ્મ્ય પરાધાનાં માલ્લયો-
ક્તિચનોગતિઃ ॥ ત્વમેવોપાય મુતોમે ભવેતિ પ્રાર્થના યતિઃ ॥
શરણાગતિ રિત્યુક્તા સાદેવે સ્મિન્નયુજ્યતામ્ ॥ તસ્યાનુબંધા
પાપ્માન સર્વેનસ્યંતિ તત્ક્ષણાન્ હું અપરાધોનું ધર છું. અને
અહિંચન થકને અગતિ છું એથીજ આપજ. મારા ઉપાય બન્યા એવી
પ્રાર્થના વાલી મતીને શરણુગતિ કહે છે. અને તે જે દેવમાં ફરે
તેના સર્વ પાપ તુરંતજ છુટી જાય છે તાત્પર્ય એજ છે કે અન્ય

ઉપાયોમાં ચેતન બળ છે સારે આમાં શ્રી હરીતું બળ છે. અને તેવું જ ફળ સિદ્ધીમાં પણ તારતમ્ય જામળવું. શ્રીપતી સર્વ ચેતનોને સમાન છે. જે જેટલી જેવી મહાત્મ્ય આત્મોક્ત માટે એટલી એવી તેને તે આપે છે.

સર્વ જાર તેમના ઉપરજ શરે તો પોતે તે સર્વ વહન કરે છે. ગુપ્ત વહન કરતાજ છે. તો એમાં પણ સ્વામીને શ્રમ હાય એમ નથીજ, વળી સંકલ્પ સિદ્ધિવાળા પણ છે. એથીજ હમે અમારા મુક્ત તાર તમ્મથી તે સર્વ ઉપાયમૂલ શ્રીહરીમાં જેવી યુદ્ધિથી નિશ્ચય કરીએ છીએ. તેવું જ ફળ મેળવીએ છીએ. ત્વમેષોપાય મૂતોમેમજ આપજ મારા ઉપાય બનો એજ ઠીક ન્યાસ છે. એને માટે શ્રુતિ પણ કહે છે. તેષાંતુ તપસાંન્યાસમતિરિક્ત તપ એવી આ ન્યાસ શરણ ગતિની સર્વથા અધિક વડાજ છે. સંહિતામાં એને માટે વિશેષ વિવરણ છે. નિપેક્ષા પરપર્યાયા ન્યાસપંચાંગ સંયુત સંન્યાસ સત્વાગ દૈત્યુક્તઃ શરણગતિ રિત્વપિ નિલેપ એતું બીજું નામ છે તે પાંચ અંગ યુક્ત છે, સંન્યાસ, ત્યાગ, શરણગતિ પણ તેવું નામ છે કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિ સર્વમાં અંગ તો પ્રપત્તિ હોય છે પરંતુ જેવો પરમ ભક્તિ ઉપાય પણ છે. તેવીજ પ્રપત્તિ હોય છે. એ અંગી મુખ્ય પણ હોય છે.

પ્રથુ પ્રાપ્તિના એ ઉપાય—મક્તિત અને પ્રવતિ ભવક્ત્યા પરમથા વાપિ મયત્યા વા મહામતે પ્રાપ્ત્યો દિ જાગ્યથા પ્રાપ્ત્યો મમકૈર્કર્ય લિપ્તુમિઃ ॥ જે મારી કેંકર્યાની હઝાવાલા છે તેમને હું હે મહામતિ!!! વાન પરમ ભક્તિ કરીને અથવા પ્રપત્તિ કરીને પ્રાપ્ત્ય હું બીજા પ્રકારથી નહિ. એમાં પણ પ્રપન્નને લીધે તો તે શ્રુત કે ભય અથવા લાભદારિ સ્તથાચાંછા સ્તથાચ્ચોદ.

(૨૮)

સ્વસ્થા સુખમ્ । યાવન્ન યાતિ શરણં ત્વામશેષૌ નાશનમ્ ॥
ત્યાં મુખી આર્તિતથા વાંચ્ય છે ત્યાં મુખી મોહ તથા અમુખ છે કે
જ્યાં મુની સમગ્ર પાપના નાશક જે (શ્રીહરી) આપ તેને શરણુ
નહીં આવે, ત્યાં મુખીજ અર્થાત્ શરણુ આવે તો જે આહે તે સર્વ
બને છે. કેમકે તે સર્વ જળ પ્રદાન છે.

આર્તો જીજ્ઞાસુ રથાચી જ્ઞાનોજ્ઞ ધત્વાદી ભક્તિ કરનાર
ઉપાસકોને કહ્યા છે. તેવીજ રીતે પ્રપન્ન પણ સર્વ પ્રકારના
હોષ શકે છે. તેમ અન્ય ઉપાયોમાં જેવી ખીજ અગોની
હોય છે. તેવી અપેક્ષા પ્રપત્તિમાં નથી. પ્રપત્તેકા ચિ દપ્યેવ પરા
પેક્ષા ન વિચિતે ॥ સાહિ સર્વત્ર સર્વેષાં સર્વ કામ ફલપ્રદામ્ ॥
પ્રપત્તિને કદી પણ ખીજની અપેક્ષા નથી રહેતી. એ સર્વત્ર સર્વની
સર્વ કામના ફળ આપનારી છે. એમાં જળ તો ઠીકઠીક છે. પણ
મુખ્ય ફળ તો શ્રી હરી છે. એથીજ એની પ્રાપ્તિના વિરોધીઓને
દુર કરવાને એજ બસ છે. ગીતા. સર્વં ધર્મોન્પરિત્યજ્ય મામેકં
શરણં વ્રજ ॥ અહંત્વાં સર્વં પાપેભ્યો મોક્ષચિન્થ્યામિ માશુચ ॥
“ સર્વ ધર્મને છોડી મારે શરણુ આવ, મારું શરણુ પકડ, હું તને
સર્વ પાપોથી મુક્ત કરીશ, તું શોચ ન કર ” આજ શ્રીમુખ વાક્ય
છે. પ્રભુ સત્ય સંકલ્પ સત્યવાદી છે. તે એકની શરણાગતિ કરવી
એજ અમારે લીધે પૂર્ણરૂપ છે. કારણ હમારા પાપોનો ભાર દુર
કરે છે. એમ પૂર્ણ ખાતરી પણ આપે છે.

તેમ દયાળુ છે. દાતા છે, પિતા છે. હમારે માટેજ એમની
શક્તિયો છે એજ દત્ત વિશ્વાસ બની રહે એજ પ્રપત્તિ છે.

એ યથાયોગ્ય હોય એ માટેજ શ્રીજીના ઝરણે પ્રાર્થના કરી રહ્યા છીએ (હાલે ઉપાય સ્વરૂપ વિષયમાં પ્રાપ્તગૌક ક્ષત્રિય બંધ કરી ફક્ત પ્રકરણનો વિચાર ચલાવીએ)

“પરબ્રહ્મનો અનુભવ એ ફળની પ્રથમ કોટી છે, તેનું નિરૂપણ” ઉપાખની સીદ્ધીથી વિરોધી હશે, ત્યારેજ સ્વામીનો સાક્ષાત્કાર હોય. તો ઇષ્ટતમ પરમ ભોગ્ય છે. કેમકે સ્વામી પોતેજ “આનંદધન” છે. તેમનો સાક્ષાત્કારજ આનંદપ્રદાતા છે. અનુભવવો એજ ભોગવવાનો છે તે અનુભવ કેવો હોય છે. કેંઈક પર્યંત પહોંચાડી દેય છે. તે ક્રમ, તે સ્વરૂપ કહીએ.

પરિપૂર્ણ—અન ચરત નિત્ય ચિશદ્વત્તમ અનન્ય પ્રયોજન અનવધિક અતિશય પ્રિય એટલા વિશેષણ વાલો ભગવદ્-નુભવ, ભગવાનનો અનુભવ, તે પરમ ભક્તિ પ્રપતિથી પ્રાપ્ત હોય છે.

પરિપૂર્ણ—તે કેવો? અનવરત—અતૂટ કદી પણ વચમાં ખંડિત ન હોય સતતજ બન્યો રહે પણ તે નાના ઝરણ જેવો નહિ પણ

નિત્ય—નિરંતર ચિશદ્વત્તમ—વિસ્તારવાળો તેમ તે સ્વતઃજ સ્વાદુ અને

અનન્ય પ્રયોજન અન્ય બીજા પ્રયોજન વીનાનો અને તે ક્યાં સુધી

અનવધિક—અવધિ અંત વીનાનો જેનો અંતજ ન આવે તે કેટલો

અતિશય—વિશેષ, પશ્ચાન્ન.

એવો ભગવાનનો અનુભવ હોવો જોઈએ.

અહીંઆ—મુમુક્ષુઓને ભગવદનુભવ હોય છે પણ તે જેવાં સૂક્ત જેવો સંભર તેવોજ અનુભવ હોય છે. જેમ પરિમિત આકારમાં પરિમિત હોય છે. સર્વત્ર નહીંજ સંપૂર્ણ નહીં કોઈવાર જેમ આગી. આતી ચમક દેખાય. બંધપડે એવો અદ્ય અને અદ્ય સમયજ તેમ ચોડો વખત બન્યો રહે, તોપણ નાની નહીના મંદ પ્રવાહની માફક હોય છે,—તો પણ શું કામનું?? કદાચ બહુજ ઘાગે તો પરાક્ષ સરખું પ્રીય ઘાગે તો ઔપધ સરખો મુક્તિનો ઉપાય સમજીને અર્થાત્ સાવધિક હોય છે.

આ સર્વ પ્રતિબંધ મુક્તને રહેતો નથી. તેને ઉપર કહેલા વિશેષણ વાંઘોજ અનુભવ હોય છે.

મુક્તીના ફલનો અર્થ એજ છે કે બ્રહ્મનો હમો અનુભવ કરીએ હમો અનુભવ રૂપ નથી થઇ જતા એજ ભક્તીનો પ્રપત્તિનો આશ્રય છે.

પછી આગળ શું થાય છે? તે અનુભવનું શું પરિણામ? અનુભવ જનિત અતિશય.

પ્રીતિ—એ અનુભવનો વિષય-પ્રીતિ-રનેહ-ભક્તિ ભગવાનમાં હોય છે તેપણ અનવધિક અંત વિનાની અને અતિશય વિશેષ હોય તેમાં.

વિષય જેટલો અનુકૂળ તેનો અનુભવ જેટલો સુખદ એટલી તેમાં પ્રિતિ ઉપજે છે.

આ અપૂર્વ પ્રતિક્ષણે ન્યૂનતા, અનંત પ્રકારની, અનંત આનંદ

પ્રદ હોવાથી, અનુભવ કરવાવાલા જેમ જેમ અનુભવ કરતા જાય છે. તેમાં તેમાં પ્રીતિ ઉભરાતી જાય છે. એજ તેનું પરિણામ છે. ખાટેજ કહ્યું છે કે-અનુભવજનિતા પ્રીતિ તે પછી શું કરાવે છે ?

કારીત—નિત્ય દે'કર્મ નિત્ય દે'કર્મ કરવાની રતિ આ પરિણામ પરંપરા એકમાંથી બીજું ઉત્પન્ન થવાથી અવર્જનીય છે. કારણ કે જેટલો વીષય પ્રિય લાગે, એટલી પ્રીતિ ઉપજે અને તેટલો આનંદ હોય. અને તેટલું દે'કર્મ કરવાની રતિ હોય અને તેથી દે'કર્મ અટકાવવાના બન્યું જાય એકમાંથી બીજું અર્થાત્ સિદ્ધ એ સ્વભાવસિદ્ધ છે અને એજ નિયમ માગ્યો છે. એથી પ્રાર્થના યોગ્ય રૂપ હરે છે. અને તે એ પ્રકારે પ્રાપ્ત હોય છે. મુક્તાત્મા સત્યકામ, સત્ય સંકલ્પ હોય છે. તેમને તેમની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવામાં કોઈપણ અંતરાય આવતો નથી તેથીજ શ્રુતિ સૂત્ર ગીતાજી મગવાનના સમાન ભોગવાલા તેમને કહે છે. નો તે ફરીથી એવા ભગવાનને આ નિયમિત સ્વાભાવિક કમના પાયાપર પછી કદીપણ ક્ષણપણ છોડશે કે ? અને તે ભોગવવાની ઇચ્છા કરી શકે કે ? સર્વથા સર્વદા નહિંજ. હમણાં તે સર્વજ્ઞાને જુદા ખાવાને કોઈ કદી કારણજ નથી રહેતું

ભગવાન પણ તે લીલા પ્રિય અનેક આકાર, અનેક પ્રકાર, અનેક પ્રસંગ પોતાના સામર્થ્ય વૈભવ સાદૃશ્ય કરવાને કરતાજ રહે છે. તેમજ આપણ, તેજ માગે છે કે ? હમો ત્યારે તમારું સર્વ રૂપની સાથે સર્વ અવસ્થામાં સર્વ પ્રકાર સેવા સહવાસ, સહભોગ સુખ લઈએ. (મૂળ શ્લોકમાં જોઈએ.)

અશેવાવલ્યોચિતાશેષ શેષતેકરતિ રૂપ નિત્ય દે'કર્મ

માત્ર—અશેષ અવસ્થાને ઉચિત સેવતાની એક રતિ રૂપ નિત્ય કેંદ્રની પ્રાપ્તિ.

અશેષ અવસ્થા—કહેવાથી ભગવાન અનેકરૂપ ધારણ કરે છે. જેવાં કે શ્રીમત વૈકુંઠ, પરમપદ પરમઓમ દીપ્યાકાશમાંજ ગૌત્રોક દીપ્ય અયોધ્યા કલ્યાદિ, દીપ્ય ભોકોમાં, શ્રી રામ શ્રી કૃષ્ણાદીને નિત્ય પ્રકાશે છે.

તેવાંજ વ્યૂહમાં પશુ-કેશવ-માધવ-પ્રધુમ્ન, અનિરૂદ્ધ આદિશ્વેત દ્વીપાદીભોકમાં છે.

વિભવ રૂપમાં ટૃસિંહ, વામન આદિ અવતાર. અને અર્ચા આકારમાં શ્રીરંગનાથ, શ્રીવેંકટનાથ, આદિ ભુમિ વૈકુંઠમાં છે.

(અહીંજા શ્રીજ ઇષ્ટ સ્વરૂપ લીલાવશ્ય રૂપની સેવાનો ભાવ લાવવો.) તે સર્વ રૂપની સેવા હમે કરીએ અને ત્યાં પશુ સર્વ અવસ્થામાં કેમકે જેવા પ્રભુ અનેક રૂપ ધરી શકે છે. તેવા મુક્ત પશુ એકની સાથ શ્રુતિના શબ્દોમાં કહીએ કે ત્રિધાપંચધા સસધા સહસ્રધા હજારો રૂપ ધરી શકે છે. અને તે દીવ્ય પછી તેઓ ત્યાં રહે અને ભગવાનના તે તે રૂપની સેવાનો સ્વાદ મયેન્ન લાઇ શકે છે. (સૌભરી ઝગીએ ભૂમંડળમાં એક સાથ પચાશ રૂપ ધરીને પચાશ મહાલયમાં ગૃહવાસ વીલાસ કર્યો હતા તો પશુ તે મદ્દ હતા. સંકુચિત ગ્વાન શક્તિવાલા હતા. તો મુક્ત ચેતન હોય તેની ગ્વાન શક્તિ સંપૂર્ણ ખુલ્લી જાય છે. અને ઉપર કહેલી યોગ્યતા પામે છે. અને તેનો મયેન્ન ઉપયોગ કરે, તેમાં શું આશ્ચર્ય ?) તે એવા ભોગ્યત્તમ સ્વામીને વાસ્તે ક્યાં વીના રહીજ કેમ શકે ?) તે

અગ્રીય શેષતા—ઉચિત શેષતા સર્વ પ્રકારની શેષતા તાબેદારી સેવા કરે છે.—ગરૂડ વાહન, અને શેષજી આસન, એવી નિયતજ સેવા નહિં પણ તે શેષજી લક્ષમણ કુમારબનીને પણ આવે ગરૂડ બને, સખા બને, આસન બને, વ્યંજનની સેવા પણ કરે તેમ હમો સ્વામીની જે જે રચી હોય તે તે સર્વ સેવા કરીએ તે કેવા આવથી ?

પક્ષ દત્તિ રૂપ—તેજ પ્રિય તે વીના રહું નહીં જાય, ત્યાં જે અન્ય તેની સેવા કરે, તે પણ હમને પ્રીયજ લાગતીજ રહે કેમકે તે સેવા પણ હમારા પ્રીયનીજ હોય છે.

ત્યાં સેવાનું પ્રીતિનું એજ મધ્ય મિંદુ છે—કહી પણ કદીપણ એથી વધીને પ્રેમાસ્પદ એવો કયો હોય શકે છે ? તે ક્યાં સુધી ? આ તો

નિત્ય કેંકર્ય પ્રાપ્ત—સદા નામ નિરંતર, જેવો સ્વામીજે પ્રિય વ્યાપાર છે—તેવોજ અમને પ્રીય છે—સત્ય સમજે તો તેને પ્રિય તેજ અમને પ્રિય, અમારી ઇચ્છા પ્રાધાન્ય નહિં પણ તેની ઇચ્છાજ પ્રાધાન્ય હોય છે. અમારી ઇચ્છાની પૂર્તિથી સંતોષ નહિં તેની ઇચ્છાની પૂર્તિથી સંતોષ હોય છે. તેનો સંતોષ તેજ હમારો સત્ય સંતોષ કેમકે અમારા જીવન અંતરાત્માજ તેજ છે. તે હમણા પ્રાપ્તથી હાલમાં અમો અજ્ઞાન વશે સ્વતંત્ર છીએ. તેથી અમારી સ્વતંત્ર ઇચ્છા છે તેની પૂરતીમાં સંતોષ છે. તેથીજ લોકમાં સેવાને શ્વ દત્તિ કહે છે—જ્યારે અજ્ઞાન જાય—સ્વરૂપ જ્ઞાન હોય—ત્યારે તેની ઇચ્છા તેજ હમારી ઇચ્છા હોય તે અંગી છે. હમો અંગ છીએ

તે બોધતા છે. હમો બોધ છીએ તે ધણી છે, હમો ધન છીએ. એવું જ્ઞાન બન્યુંજ રહે છે. ત્યારેજ વસ્તુગુણ અનુદાન હોય છે. અને શેષતૈક રતિરૂપ કેંકર્ષનો આનંદ પમાય છે.

હમો નિત્ય છીએ. હમારું જ્ઞાન પણ અમો મુક્ત હોઈએ ત્યારે ખુલી જાય છે. સારે સ્વરૂપ સિદ્ધ શક્તિઓને ફરીથી કુંઠિત હોવાનો સંભવ નથી રહેતો. તેમ અમારા સ્વામી પણ નિત્ય છે. તેમનું સ્થાન તેના જોગ બોજોપ કારણ પણ નિત્ય છે અર્થાત કાળને આધીન નથી. સાં કાળ અમારે આધીન થાય છે જ્યારે સાં નિત્ય કેંકર્ષ મળી શકે છે.

ત્યાં પ્રલયનો પ્રસંગ નથી. સર્ગેપિનોપજાયંતે પ્રલયેન વ્ય-
યંતિય એમ ભગવાન કહે છે કે સંસારની સાથે તેમનો જન્મ નથી તેમ પ્રલય સાથે વ્યથા નથી.

તે આ લીલા વિશ્રુતિને અર્થારાહી માર્ગદારા છોડીને બ્રહ્માંડની પાર જે વિશ્રુતિ પરમ પદ શ્રી વૈકુંઠ છે સાં જાય છે. તેમનું કોઈ કેમશેષ નથી. કે તેમના જન્મનું કારણ હોય. તેથીજ તેને મુક્ત કહેવાય છે. આ લોકમાં તે છે. જે પ્રકારે શરણાગતિ કરીને નિત્ય કેંકર્ષ આહે છે તો તે ત્યાં પામે છે.

અપેક્ષા—તે અપેક્ષા હોવાથી અમો ક્યો ઉપાય કરીએ ? શરણાગતિ, તે માગીએ છીએ.

પારમાર્થિકી—આ કોઈ ઉપાધીની વાત નથી. પણ પરમ જેનો છે અર્થ એવી પારમાર્થિકાણી.

ભગવત—ભગવત કહેવાથી, કૃપાળુ સમર્થ સર્વજ્ઞ સિદ્ધ એવા સ્વામીના

ચરણુરવિંદ—ચરણુ કમળની આ ખાત પ્રાર્થીત છે. જે અમારાથી બની શકે એમ નથી. શ્રીજી કૃપા કરે તોજ બની શકે. અને ઉપાય પૂર્ણ બને તોજ નિત્ય કેંકર્ય પ્રાપ્ત હોઈ શકે. એજ શાસ્ત્રસિદ્ધ પરમ સત્ય છે.

ચરણુ તો ભગવાન છે. પરંતુ તેના ચરણુની ચરણુગતિ માગી જેથી તેમના દીવ્ય મંગલ વિગ્રહ સાકાર સ્વામીના શ્રીપાદ-ચરણુમાં પડતું ચાલું. ચરણુમાં પડે તો અવશ્ય સુધ કૃપા કરે છે. (કારણુ ચરણુગત વત્સલ છે) અને પછી અમોને છોડીને તિરસ્કાર વા ઉપેક્ષા કરતા નથી. એવો એમનો સ્વભાવ પ્રસિદ્ધ છે. માટે ચરણુ.

અરવિંદ—કમળની ઉપાય દશામાં પણ ભોગ્ય લાગે એવા ચરણુ કમળ છે. તેમાં પડરાથી અદ્ભૂત જ્ઞાન્તિ આનંદ હોય છે. તેથી ચરણુગતિ.

યથાવસ્થિતા—જેવી જોછએ તેવી પરિપૂર્ણ. કેમકે ઉપાયની પૂર્ણતામાં ફળની પૂર્ણતા છે. જ્ઞાન વિના મોક્ષ નહિ કહે તો આરા ઠીક છે. મોક્ષનો સાક્ષાત્ ઉપાય છે. જે તે યથાર્થ હોય તો શ્રુતિમાં જેમ કહ્યું છે. યત્ત્વંમનુષ્યસ્યદ્વિતત્તમમંમન્યસે તેમ આ હમારે વાસ્તે દિત્તતમ છે. જેમ પ્રાર્થના કરી ગઇ છે. યદ્વિતં મમ દેવેશ તદાજ્ઞાપય માગ્ધવ । હે દેવ ! ! ઈશ જે મારું દિત્તતમ હોય. તો તે આજ્ઞા કરે. તેમ માતૃશ્રીને પ્રાર્થના છે કે, ચરણુગતિનો પ્રકાર આકાર મારાથી સંપૂર્ણ નહોં બની શકે તો આપ બનાવી દો. આપ યથાવસ્થિત કરાવો, શ્રીજી સર્વંદ છે. સર્વંમયી, સર્વ દેવના ગુણને બિચુનાર છે. હમોને શ્રેયમયી માતા પૂર્ણ કરાવે છે. સ્વતઃધ્યામયી છે હિતૈષણી, પતીનય, પ્રતિ અને

તેમને પ્રીય કાર્ય કેમ ન કરાવે ? કરાવ્યા વીના રહેજ નહિં. વિશુદ્ધ બાવથી પ્રાર્થનાની હોમોને આવશ્યકતા છે.

શરણાગતિ સ્વરૂપ—શરણાગત છું શરણાગતિ કરી છે કહેવાનું બહુજ સહેલું—સુગમ છે પણ તેનું યથાવસ્થિત સ્વરૂપ કેવું ? તે સમજવું નિર્ણય કરવું પાળવું અતિ ઠીક છે.

શરણાગતિ માટે અનેક મત છે—કોઈ ભક્તિનેજ પ્રપત્તિ કહે છે—કોઈ એથી જુદી માને પણ તેને મુક્તિના સ્વતંત્ર સાધન તરીકે નથી માનતા અને કોઈ સ્વતંત્ર માને પણ ષષ્ટિધા શરણાગતિ એ વચનાનુસાર છ પ્રકારની શરણાગતિ માને છે—અને તેમાં તે છમાંથી કોઈ અમુક એક પર જોર દે છે.

છ પ્રકારની શરણાગતિ આનુકૂલસ્ય સંકલ્પો-પ્રાતિકૂલસ્ય ઘર્જન-રક્ષસિંહિતિ વિશ્વાસ નાપૂત્ય ઘરણંતથા-આત્મનિક્ષેપ કાર્પણ્ય ષષ્ટિધા શરણાગતિ અનુકૂલ સંકલ્પ કરવો. પ્રતિકૂલ તણ દેવું-રક્ષણ કરશેજ એવો વિશ્વાસ ધરવો-રક્ષા કરો પ્રાર્થના કરવી આત્માનો નિક્ષેપ કરવો દીનતા રાખવી એ છમાં કોઈ આત્મનિક્ષેપનેજ મુખ્ય સમજે છે તો કોઈ પ્રાર્થનાને તો કોઈ તો આત્મનિક્ષેપ એકજ યસ છે એ બરંન્યાસને યોગ્ય અંગની અગત્ય નથી એમ કહે છે તો કોઈ મરણ પર્થત પ્રાર્થના કર્યા કરવાનું ચાહે છે. કોઈ તો માત્ર હાથ જોડવા એજ યસ કહે છે. કોઈ મોટી વીધી ખતાવે છે તો શરણાગતિનો નિર્ણય શો સમજવો ?

ન્યાસ પંચાંગ સંયુત—પાંચ અંગ, અને છઠ્ઠો ન્યાસ છે. પાંચ તો તેનાં અંગરૂપ છે જેમ અષ્ટાંગ યોગ તેમ પાંચ અંગ પૂર્વક આત્મનિક્ષેપ કરવો જોઈએ.

આત્માત્મીય મરંન્યાસ—આત્મા અને આત્માના જે માન્યા હોય તે સર્વ-દેહપુત્ર કલત્રાદિ તેના રક્ષણના બારને પ્રભુપદમાં ધરવો એજ વિધિપૂર્વક શરણાગતિ થાય છે. અર્થાત્ એ પદ્ધિ શરણાગતિમાં પાંચ અંગ અને આત્મનિક્ષેપ મુખ્ય છે, તે પાંચ અંગ અને છઠ્ઠા ન્યાસ—આત્મનિક્ષેપ કરવો એજ મહાન સુગમ ઉપાય છે.

અનન્ય સાધ્યે સામિષ્ટે-મહાવિશ્વાસ પુર્વકે, તે વેલો પાપતા યાંચા પ્રપતિ શરણાગતિ-અર્થે ખીજું તે સાધ્ય નહિં આપજ છટ મહાવિશ્વાસ પૂર્વક તે એકજ ઉપાય અને તેનીજ માયના તે શરણાગતિ અથવા પ્રપતિ આ ખીજી વ્યાખ્યા છે. ખોજો ધરવો તે સુગમ તે છટ તે ઉપાય એટલુંજ કેમકે પ્રભુ બાર કાઠાવી લેય છે.

તેને ખીજની મદદની અપેક્ષા કેવી ? તેથીજ અન્યય સાધ્ય કહી ? વિશ્વાસ વિના તો બારજ ધરાય કેમ ? તે પ્રભુની દયાળુતા અને સર્વ શક્તિત્વમાં શંકા કરવી જોઇએ નહીંજ જેથી મહા વિશ્વાસથી થાય તો જે માગે અને તે મળે કેમકે વિશ્વાસ કર્યો છે શ્રીમન્નારાયણજ ઉપાય, અને તેનીજ પ્રાપ્તિને વાસ્તે જે કરી જાય તે પ્રપતિ શરણાગતિ છે.

તમોશુષ્ક પૂર્વક કહીએ તો વિપરીત જ્ઞાન પૂર્વક તેવી હોવી નહીં જોઇએ પણ સ્વ-પરસ્વરૂપનું જ્ઞાન હોવું જોઇએ તેમ રમોશુષ્ક પૂર્વક પણ ન જોઇએ કે હું સ્વતંત્ર છું મારી પુદ્ધિથી કહું છું અથવા મારે માટે કશું છું એમ નહીં પણ પ્રભુના બળથી તેમનીજ

(૪૮)

દીધેલી ખુદીથી તેની કૃપાથી તેને ખાટે તે કરાવે છે અને હું કરું વિશ્વાસ તેજ મુખ્ય છે.

અવિરતા—મોક્ષ મળે ત્યાં સુધી કામ લાગે એવી આ એકજ ઉપાયથી ફલ પ્રાપ્તિ અને વ્યાપાર મોક્ષને ખાટે કરી ને આ અનુ-સંધાન વિશ્વાસ નિશ્ચયથી ન હોય એવી.

અસ્તુમે—મારાથી હો, આપમળથી બનાઓ, મને એવો બનાવો કે હું સંપૂર્ણ સાંગેપાંગ કરી શકું.

શ્રી દેવી શક્તિની શરણાગતિ પૂર્ણ થઈ તે ફલીત થઈ શ્રી મુખે શ્રીહવાચ ।

અસ્તુતે તથૈષ સર્વ સંપસ્યતે—તારું તેજ થશે. તેનાથી સર્વ પ્રાપ્ત થશે.

॥ શ્રી નારાયણ શબ્દ સ્વરૂપાર્થ ॥

અખિલ હેય પ્રત્યનીક કલ્યાણે કતાન સ્વેતર સમસ્ત ષસ્તુ ચિલક્ષણ અનંતજ્ઞાનાનંદૈકસ્વરૂપ । ૧

સ્વામિ મતાનુરૂપૈક રૂપાર્ચિત્ય દિવ્યાદ્ભુત નિત્ય નિરવધ નિરતિશયૌજ્વલ્ય સૌંદર્ય સૌગંધ્ય સૌકુમાર્ય લાવણ્ય યૌવનાયનંત ગુણનિધિ દીવ્યરૂપ । ૨

સ્વાભાવિકા નવધિકાતિશય જ્ઞાન બલૈશ્વર્ય વીર્યશક્તિ તેજ શૌશીલ્ય માર્દવ માર્જવ સૌહાર્દ સામ્ય કારુણ્ય માધુર્ય

गांभीर्योदार्य चातुर्य स्थैर्य धैर्य शौर्य पराक्रम सत्य काम
सत्य संकल्पत्व कृतित्व कृतज्ञताय संख्येय कल्याण गुण
गणौघ महार्णव । ३

स्वाचित विविध विचित्रानंताश्चर्य नित्य निरवय
निरतिशय सुगंध निरतिशय सुख स्पर्श निरतिशयौज्ज्वल्य
किरीट चुडावतंस मकरकुंडल ग्रैवेययहार केयुर कटक श्री
वत्स कौस्तुभ मुक्ता दामोदर बंधन पीतांबर कांची गुण-
नुपुराण परिमित दिव्य भूषण । ४

स्वानुरुपा चित्त्य शक्ति शंखचक्र गदासि शार्ङ्गाय
संख्येय नित्य निरवय निरतिशय कल्याण दिव्य आयुध । ५

स्वामिमत नित्य निरवयानुरूप स्वरूप रूपगुण विभ-
वैश्वर्य शीलाय नवधि कातिशया संख्येय कल्याण गुणगण
श्रीवल्लभ एवंभूत भूमि नीलानायक । ६

स्वच्छंदानुवर्ति स्वरूप स्थिति प्रवृत्ति भेदाशेष शेषतैक
रतिरूप नित्य निरतिशय ज्ञान क्रियैश्वर्याद्यनंत कल्याण
गुणगण शेष शेषासन गरुड प्रमुख नाना विधानंत परिजन
परिचारका परिचरित चरणयुगल । ७

परमयोगिना चाङ्मनसा परिच्छेद्य स्वरूप स्वभावा
स्वामिमत विविध विचित्रानंत भोग्य भोगोपकरण भोग-
स्थान समृद्धानंताश्चर्यानिंत परिमाण नित्य निरवय निर-
तिशय वैकुण्ठनाथ । ८

स्वसंकल्पानु विधायी स्वरूप स्थिति प्रवृत्ति स्वशेषतैक

સ્વભાવ પ્રકૃતિ પુરુષ કાલાત્મક વિવિધ વિચિત્રાનંત ભોગ્ય
ભોક્તૃ વર્ગ ભોગોપકરણ ભોગસ્થાન રૂપનિર્મિત જગદુદય
વિભવ લયલીલ । ૯

સત્યકામ સત્ય સંકલ્પ પરબ્રહ્મ ભૂતપુરુષોત્તમ મહાવિભૂતે
શ્રીમન્નારાયણ વૈકુંઠનાથ । ૧૦

અપાર કારુણ્ય સૌશીલ્ય વાત્સલ્યોદાર્યઐર્ય સૌંદર્ય
ગુણ મહોદયે અનાલોચિત વિશેષા શેષલોક શરણ્ય પ્રણ-
તાર્તિહર આશ્રિત વાત્સલ્યૈક જલથે અનવરત વિદિત
નિર્મિલ ભૂન, જ્ઞાન યાથાત્મ્ય, અશેષ ચરાચર ભૂત નિર્મિલ
નિયમન નિરત અશેષ ચિદચિદ્વસ્તુ શેષિભુત નિર્મિલ જ્ઞા-
નધાર અર્મિલ જગત્સ્વામિન્ અસ્મત્સ્વામિન્ સત્કામ સત્ક
સંકલ્પ સંકલેતર ચિલક્ષણ અર્થિકલ્પક આપત્સજ શ્રીમન્ના-
રાયણ અશરણ્ય શરણ્ય અનન્ય શરણ ત્વત્પાદોરવિદ યુગલ
શરણં મહં પ્રપદ્યે । ૧૧

સ્પષ્ટાર્થ અખિલ હેય પ્રત્યત્નીક કલ્યાણીક તાન, સ્વેતર
સમસ્ત વસ્તુ વિલક્ષણ અનંત જ્ઞાના નંદક સ્વરૂપ.

અર્થ—અખિલ હેયના પ્રત્યત્નીક કલ્યાણીના એકતાન સ્વ ઇતર
સમસ્તથી વિલક્ષણ અનંત જ્ઞાન આનંદના એક સ્વરૂપ છે.

વિવરણ—નારાયણ સ્વરૂપ આત્મા પોતે જાણવાથી કેવો છે
અખિલ હેય પ્રત્યત્નીક સમસ્ત હેય—દ્રવ્ય જોમાં નથી પણ દ્રવ્યના
વિશેષી છે. કલ્યાણીકતાન સમસ્ત કલ્યાણીના આશ્રમભૂત કલ્યાણ રૂપ
છે. અર્થાત સમસ્ત દોષોથી દુર અને સમસ્ત કલ્યાણ ગુણોથી પુર છે.

સમસ્ત હેય રહિતં વિશ્વાત્મયં પરમંપદમ્-તેજીબલૈશ્વર્યે
મહાલભોધ સુધીયં શકત્યાદિ ગુણેકરાશિઃ સચસર્વગુણોપેત
એવા બંને ચિન્હ ઉભય લીંગ પ્રસિદ્ધ છે તે ઉભય હમોને સામ
આપનારાં છે એટલે હેય પ્રત્યનીક હમારા દુષ્ણને નિવારે અને
કલ્યાણ એકતાન હમોને કલ્યાણ યુક્ત કરે અર્થાત સર્વ દુઃખ દૂર
કરી સર્વ સુખ ભરે. હેય રહિતકહેવાથી પ્રાકૃત ગુણ તેમાં નથી.

કેવલ નિર્ગુણ છે એ આ પ્રકારે છે—જેમ કલ્યાણના એકતાન
એજ તેનું સ્વરૂપ છે. તે તે વસ્તુજ તે છે. એટલે જ્ઞાન જ્ઞાન
એક સ્વરૂપ જ્ઞાન સ્વરૂપ અજ્ઞાન રહિત વા અજ્ઞાન નિવારક અને
જ્ઞાનંદ જે તે જાતેજ છે. એથી પોતે જો પોતે તેજ જો ઇતર છે
તો એનાથી વિલક્ષણ બીજા પ્રકારના કેવી રીતે ?

અનંત દેશકાળ અથવા વસ્તુ કરીને અપરિમિત છે અર્થાત
એ સર્વ અંતવાન છે. પણ આ ત્રણે પ્રકારથી અપરિમિત છે. અને
તેવાજ તે જ્ઞાન અને જ્ઞાનંદ સ્વરૂપ છે. તે એકજ છે. જડથી
વિલક્ષણ તે જ્ઞાનસ્વરૂપ અને પ્રતિકુળ વા ઉદાસીન નહિં તે જ્ઞાનંદ
સ્વરૂપ પછી સેવા નિત્ય યુક્ત હોય તેનાથી વિશેષ એથી તે અનંત
સ્વરૂપ એવા તે અદ્વિતિય છે.

અર્થાત પોતાના સરખાજ પોતે તે ખેતર સમસ્ત વસ્તુ વિલક્ષણ
આ ગુણ તો સ્વરૂપના નિરૂપણ કરવાવાલા કલ્યાણ પણ પોતાની ઝોળ-
ખાણ કરાવવા વાલા છે તે કેવી વસ્તુ છે તેજ જતાવવા વાલાજ
કલ્યાણ છે. પણ

હાલે તે સ્વરૂપના ઉપર રૂપ જેવા હમો આત્માના ઉપર દેહ
આકાર ધારણ કરીએ છીએ. તે રૂપને માટે કહીએ છીએ. તે આકાર

દીવ્ય છે અર્થાત પ્રાકૃત પદાર્થનો નહિ જેવું સ્વરૂપ વિલક્ષણ છે. તેવુંજ રૂપ પણ વિલક્ષણ સમજવું. તે અનેક રૂપ ધારણ કરે છે. તે સર્વ જો પોતાને વાસ્તે હોય છે તો પ્રાકૃત નહિ પણ દીવ્ય છે.

સ્વરૂપવાનને કાંઈ નીરાકાર અને રૂપવાનને સાકાર કહે છે. સ્વરૂપનો અનુભવ પણ દીવ્ય દૃષ્ટીથીજ હોય છે. અને રૂપનો પણ સંપૂર્ણ તો દીવ્ય દૃષ્ટિથીજ હોય છે, પરંતુ તે સ્વરૂપમાં જે ગુણ શક્તિઓ છે. તે રૂપથી પ્રકટ સમજાય છે. પ્રભુએજ આકર્ષુ કરીને તે રૂપને જોવાવાલા માની શકે છે. એથી પહેલા ગુણ શક્તિના પહેલા રૂપને વાસ્તે કહે છે. રૂપના પણ ગુણ વિશેષણ છે. કે જે કહીને તે રૂપ કેવું છે તે સમજાય કાંઈક રૂપ નીત્ય પણ છે.

વૈકુંઠ નિત્ય છે. તે પરમ પદમાં તેના સ્વામી નિત્ય આકારવાળા છે. નિત્ય પાર્ષદ તેનું નિત્ય સેવન કરે છે અને ભક ત ભાગવત મુકત થઈને તેનીજ નીત્ય સેવામાં લાગે છે તે નિત્ય રહે છે. અને રહેશે કેવી રીતે ?

૨-સ્વામી મતાનુ રૂપૈક રૂપાચિંત્ય દિવ્યાદ્યુત નિત્ય નિરવધ નિરતિશયોજવદ્ય, સૌંદર્ય ગાંધ્ય સૌકુમાર્ય લાવણ્ય યૌવનાદ્યનંત ગુણુનિધિદીવ્યરૂપ.

અર્થ—આપને અભિમત અને અનુરૂપ સદા એકરૂપ અચિંત્ય દીવ્ય અદ્ભુત નિત્ય નિરવધ નિરતિશય ઉન્નવલતાવાલા તેવાજ સુંદરતા મુગંધ સુકુમારતા, લાવણ્યતા, યૌવન અનંત ગુણુના ભંડાર એવા રૂપવાળા તે દીવ્ય છે.

રૂપદૃષ્ટ્યર્થ—નારાયણ-રૂપ-આગળ કહી ગયા કે પરમાત્માને એકજ રૂપ નહિ. છે તે વૈકુંઠમાંજ એક સાથ અનેક રૂપધારી વીરા-

જાન છે તેવાજ દેવાને વાસ્તે રૂપીયોને વાસ્તે મનુષ્યોને વાસ્તે
 વ્યુહ વિમલના બેઠથી અનેક રૂપ ધરે છે તેમ સેવન અર્ચન લેવાને
 અર્ચા પ્રતિમારૂપ પણ હોય છે, તે સર્વ રૂપ તેજ એકજ સર્વેશ્વર જે
 ઉપર અનંત સ્વરૂપ કલાં તે એનાં છે.

એથી એ સર્વમાં અહીં કહેલા સર્વગુણ છે અમો જ્યારે તેના
 રૂપનો વિચાર કરીએ ત્યારે આ સર્વ એમાં છે એની ભાવના કરવી
 તે અમારી કલ્પનાજ નહિં છે તે રૂપ તેવાજ ગુણવાલા હમારા
 અનુભવમાં આવશે.

હમણાં અમો યોગ્ય નહિં તે યોગ્ય હોવાથી જ્યારે સાક્ષાત્કાર
 હોય ત્યારે તેમાંજ પ્રભુ એવા દેખાઈ પડે છે. કેમકે તે જે રૂપ ધરે
 છે તે અમારી માથક કર્મના દલમાં નહિં પણ તે તો સ્વેચ્છાથી
 ધરે છે.

અમને તો કર્માનુગુણ દેહ-એમાં શક્તિ પ્રાપ્ત હોય છે-તે તો
 સર્વ શક્તિમાનજ સદા છે.

જેવું ચાહે તેવું રૂપ ધરે અભિમત તે મન પ્રસન્ન હોય છે અને
 અનુરૂપ યોગ્ય હોય છે.

જે પોતામાં ગુણ શક્તિ છે તે પ્રકટ કરવાનેજ પોતે રૂપ ધરે
 છે સમસ્તા શક્ત્ય એતા સમસ્તશક્તિ રૂપાણિ કહી ગયા કે
 હમારી દૃષ્ટીના દોષો દૂર થશે ત્યારે આ સર્વ અનુભવ થશે એથીજ
 ભાવના તેમાં તેવીજ રાખવી.

अर्चापि लौकोकी यासा भगवद्भावितात्मनाम ॥

મંત્રમંત્રેશ્વર મ્યાસા ત્સાપિવાદ્ગુણ્ય વિગ્રહાઃ॥

અર્થ—જે ભગવાનમાં ભાવવાલા છે તેમને અર્ચા લોકિયી હોય તો પણ મંત્ર, મંત્રના હથેર અને ન્યાસથી તેને પડખુલવાલી છે એવું સમજવું તે તેને વાસ્તે તેવીજ છે. મંત્ર ન્યાસનો પ્રભાવ એવો છે ભાવનાથી તે ફલિત હોય છે—કાષ્ટમાં અગ્નિ છે ક્રિયાથી તે પ્રગટ હોય છે એથી તે લોકગાંજ અગ્નિ છે તે અંધને દેખાતું નથી પણ તેવી દ્રષ્ટિ ખુલવી જોઈએ.

અર્ચામાં તો આવાહન-વિસર્જન—કાષ્ટમાં અગ્નિ પ્રગટાવવું ખુલાવવું હોય છે—પરંતુ શ્રીહરી પોતે જ સ્વપ્રગટાથી જે રૂપ ધરે છે તે દેવ મનુષ્ય વા અવતારીક (નૃસિંહ વરાહ) વેશમાં હોય છે.

યદ્યપિ તે લોકિક દ્રષ્ટિને ન દેખે પરંતુ વાચનવિક્રમાં હર કલા તેવાજ છે. શાસ્ત્ર શ્રુતિ પુદ્ગલ છે આદિત્ય ઘર્ષણમસઃ ઘરસ્તાત્ આદિત્ય સરખા વર્ણુ રહેવા પરતમ નામ પ્રકૃતિ તેથીજ શ્રેષ્ઠ છે.

સર્વેશ્વર દીવ્ય પાર્ષદોને મુક્ત નિત્યોને એવા રૂપ આપે છે. તે એવાં રૂપ આદે તેટલા ધરી શકે છે પછી પોતે પોતાને વારં વાર અભિમત્ત ધરે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ?

મહા માંસાદિમય દેહ તો પાપનું પરિણામ છે. પણ પ્રભુની દેહ તો દીવ્યજ હોવી જોઈએ. તેજ તેને અનુરૂપ ઉચિત છે. અને તે રૂપ તેવાંજ છે.

હમારી પ્રાકૃત દેહ હોવાથી સદા એકરૂપ નથી રહેતી બાળયૌવન વૃદ્ધ અવસ્થા હોય છે. પણ તે દિવ્ય રૂપ હોવાથી સદા એક રૂપ સદા યુવાન સુંદર આકારવળી જેવીને તેવી બની રહે છે. તેના સદૃશ તે અચિંત્ય દેખતાંજ બુદ્ધિ અને અનુમાન ઉપમાથી ચિંતવનમાં નહીં

(૩૫)

આવી શકે. દીવ્ય તે કયા દ્રવ્યની છે. તે કેમ કહેવાય ? કેમકે આ પ્રજ્વલત મંડલમાં તેમાં દ્રવ્ય છેજ નહીં જ મૂળ સ્વ સંસ્થાનો દેહોદ્દેશ પરમાત્મનઃ ॥ નતસ્ય પ્રાકૃતા મૂર્તિર્માસ મેદોદ્દેશ-શમવા ॥ અર્થ—આ પરમાત્માનો દેહ પંચભૂતના સમુહનો નથી. તેની મૂર્તિમાંસ મેદની પ્રાકૃત નથી. તે અદ્ભૂત છે અત્યુન્નિ અનુભવ કરીને એજ કહ્યું છે શર્વાચ મયંદેવં નિત્ય છે. નિત્ય નિત્યાકૃતિ ધરમ. નરસિંહ મહેતાએ શ્રીકૃષ્ણ જોયા ગુંસાધ પુલસીદાસે શ્રીરામ દર્શા છે. નિરવધ અમારાં શરીર કર્મમૂળ હોવાથી દુખાવડ છે. પણ એ તો સદા સર્વથા નિર્દોષજ છે. સુખપ્રદજ છે. નિરતીશય ઉન્નતવલ્લ તે સ્વ પ્રકાશ છે. આલિત્વ વર્ણ ધન્યાદિથી હજારો સૂર્ય સરખા, અત્યુન્નિ દીવ્ય દૃષ્ટીથી જોઇને કહ્યું કે દિવિસૂર્ય સૌંદર્ય અવયવ શોભીત અતી સુંદર સાક્ષાન્મન્મથ મન્મથ કામના મનને પણ મગ્ન કરાવે એવા છે. સૌગંધ્ય શરીરપર તો સુમંધીથી સુમંધીત થાય પણ આ તો સર્વ મધરૂપજ સર્વગંધ શ્રુતિ કહે છે. એનાથીજ સર્વગંધ પ્રગટે છે.

સૌકુમાર્ય કુમારા અવસ્થાથી રમ્ય સકુમારૌ મહાવલ્લૌ કુમાર પણ નિર્જળ નથી મહામળવાલા છે. લાવણ્ય એકંદર શોભા સર્વ શોભા સંગ અનુભવ કરવાથી જે આવ હોય છે, તે વાતે યૌવન પ્રથમ બાળ, પછી યુવા એવા નદિ પશુ સદાજ યુવાનજ છે.

“આદિ” ધ્યાન કરવામાં જે જે યોગ્ય ગુણ જોઇએ. તે સર્વ એટલાજ કેમ ? અનંત ગુણના નિધિ” એવા દીવ્યરૂપ છે. (આ સર્વ તેના વિગ્રહ દેહ રૂપના ગુણ કલા. હવે તે રૂપમાં કયા કયા ગુણ પ્રગટ દેખાય છે.

૩ સ્વાભાવિકા નવધિકૃતિશ્ચ, જ્ઞાન બલૈશ્ચર્ચ વીર્ચ શક્તિ
તેજ શૌશીલ્ય માર્દવ માર્જન સૌહાર્દ સામ્ય કાશ્વપ માધુર્ય માંભી-
ર્યોદ્ધર્ચ આતુર્ય સ્થૈર્ય ધૈર્ય શૌર્ય પરાક્રમ સત્યકામ સત્ય સંકલ્પત્વ
કૃતિત્વ કૃતચતાધ સંખ્યેય કલ્યાણ્ય ગુણ્ય ગુણ્યાધ મહાર્ણવ.

અર્થ—ગુણને ગુણના સાગર છે. કેટલા કહેવાય !!! મુખ્ય
મુખ્ય કહીએ છીએ તે ગુણ્ય ઔપાધિક નથી. સ્વાભાવિકા સ્વરૂપ
સિદ્ધ છે. જ્યારે તે પોતે છે. ત્યારે તે પોતામાં આ ગુણ્ય છે. પોતે
નિત્ય છે. તેવા ગુણ્ય પશુ નિત્ય છે. પોતાનાજ છે. પછી તે ગુણ્ય
પ્રત્યેક ‘અનવધિક’ અરધિ અંતરહીત અને ‘અતિશય’ પુષ્કળ
છે. કૃતિકંકતઃ ગુણ્ય શક્તિયોને સ્વાભાવિક કહે છે.

પરાસ્ક શક્તિ ત્રિવિધૈવ શ્રુયતે સ્વાભાવિકી જ્ઞાન
ચલક્રિશ્ચ પ્રભુને ભગવાન કહેવાથી ‘ભગ’ છ ઐશ્વર્યવાન
હોવાથી ભગવાન એ છ ઐશ્વર્ય પ્રથમ કહીએ તેમાં જ્ઞાન સર્વના
સર્વ પોતે સમજી શકવા. શ્રુતિ યઃ સર્વજ્ઞ સર્વવિત્ સર્વેશ્વર સર્વંનું
સર્વને જાણનાર બળશ્રમના પ્રસંગથી નહિ એવા ચલ શ્રમનો
પ્રસંગજ નહિ, એવા બળવાળા સર્વને શ્રમ વીના ધારણ કરનારા
યો લોકત્રય ભાવિદ્ય વિમર્ત્ય વ્યય ईश्वर જે ત્રણ ભોકને
ધારણ કરે છે. તે અવ્યય હશ્વર છે.

ઐશ્વર્ય—જેવું આહે તેવું નિયમન કરી શકે યપ શર્વેશ્વર
કૃષ્ણ.

વીર્ય—એ સર્વ કીયામાં વિહાર રહિત એવા.

શક્તિમ્—સર્વનો નિર્વાહ કરનારા. પાલક ઉત્પન્ન કરતા
શંકાર કરતા ઇત્યાદિ જે બીજાની નહીં અને તેની શક્તિવાળા.

તેજ—સહકારની અપેક્ષા વીનાના જાતેજ પ્રકાશમય ખીજને પ્રકાશીત કરનારા.

આ પરોક્ષર્થ સંપન્ન ખીજ કોષ હોષ શક્તિ નથી. અમે પોતાની પહેલે પોતાની વડાઇ વિશ્રુતિ જાણતા નથી. જાણે તો સંભ નથી રહી શક્તિ ધારણ નથી કરતા, ધારે તો સર્વથા નિયમન ન કરી શકાય, નિયમન ન કરે તો અમિત હોય ગ્લાની અને ગ્લાની નાખને તો તેની સત્તા સ્થિતિના હેતુ પોતે હોષ નહીં શકે હેતુ અને તો સહકારીથી અપેક્ષા રહે અને તે એકમાં આ સર્વ તેનો સંગ છે તોજ કે તેના સમાન તેજ છે કહ્યું છે તેજ હીક દૂર છે. તત્વાનંત ગુણસ્યા પિષ્કેમેપ્રથમેગુણાઃ અર્થ—તારા અનંતગુણમાં આ છ ગુણ પ્રથમ છે એ સર્વને વારતે સાધારણ છે જે આશ્રીત હોય તેને લાભ દેય એવા ગુણ હમણાં કહીએ છીએ.

શાશ્વત્ય જે શરણુ આવે તેના દોષને તિરસ્કાર કરે એવા અર્થાત્ દોષ દૂર કરી શરણાગત વત્સલ જેવા કહ્યું છે કે—

અપિ ચેત્તુરાચારો ભજંતે મામનન્યભાક સાધુરેષ સમં-
તઃ સમ્યગ્વ્ય જ સિતોદિસઃ ॥ જે દુરાચારી હોય તોપણ મને અન્યભાવથી બળે, તો તેને સાધુ માનવો કેમકે તેણે સારો નિશ્ચય કર્યો છે પ્રભુ એટલી કૃતિ પર પણ પ્રસન્ન હોય છે.

માર્ગવ—આશ્રિતના વિરહ નહિ સહી શકનારા એવા કોમળ કે કંઈક વચન પણ ન કહાડે.

આર્જવ—મન વાણી દેહના વર્તન દરક નહીં એક રૂપજ જે વર્તનથી હમો ઠગાઈએ એવો બચજ નથી.

સૌહાર્દ—સર્વના હિત ઇચ્છનારા સુદૃઢ સર્વ ભુતાનાં
સામ્ય—જે જેવી રીતે બજે તેને તેવી રીતે બજે એવા.

સમોદ્ધ સર્વ ભુતેષુ—સર્વને હું સમાન છું કારણ પોતાને
વાસ્તે કાંઈ પણ પ્રયોજન નહીં છતાં બીજાનાં દુખને દૂર કરવાની
ઇચ્છાવાલા.

માધુર્ય—દુધના સરખા ઉપાય દશામાં પણ મધુર સ્વાદુ વૃષ્ટી
ચિંતાપહારિણી શત્રુને પણ પ્રીય લાગે (બીજામીતાને મારવા ગયા
પણ અલેઆઓ મહારાજ બલીહાર ક્યાં છે)

ગાંભીર્ય—ગંભીરરૂપ સર્વેશ રચ્યા પણ જેવા અજ્ઞ ઔદાર્ય
દીધા પર તૂટીજ નહિં.

ચાતુર્ય—રક્ષણ કરવું હોય તેને પ્રતિતિ આપવામાં કુશળ
રૂપથી વશ કરી લેનાર.

સ્થૈર્યમ—શરણાગતનો ત્યાગ નહીં કરનારા જેવા (વિભીષણ
પ્રસંગમાં જણાયા. મિત્રભાવેન સંપ્રાપ્ત ન ત્યજેયં કથંચન ।

ઘેર્યમ—પ્રતિજ્ઞાને નહીં તોડનારા (હંડકારણ્યના દુઃખ દુર
કરવા પ્રતિજ્ઞા લીધી ત્યારે સીતાજીએ કહ્યું તેના ઉત્તરમાં અપ્પહં
જિપીતંજહ્ય ઇત્યાદિથી હું ઝીલીત છોકું લક્ષ્મણને છોકું પણ પ્રતિજ્ઞા
ન તોડું.

શૌર્યમ્ સહાય વીના પણ પર, પર બલમાં નિડર પ્રવેશ કરનારા
(જેના ચૈદ હજાર ને એકલા) એવા શૌર્યવંત પરાક્રમવાળા.

“ સત્ય કામ અને સત્ય સંકલ્પ ”વાળા પણ છે. જે ચાહે
તે આપનારા. ચાહે તે કરી શકનારા છે. તેના સંકલ્પને કાંઈ
મીથ્યા કરી શકે નહિં. વિશ્વ માત્રની સંકલ્પથી ઉત્પત્તિ પ્રલય

ક્યે છે. ત્યાં કોઇનું કાંઈ નહીંજ માણે. તેમ જોને આપણું ક્ષિતિ
ધારે તો તે આપે છે. આપી રહ્યાં છે.

‘કૃતિત્વ’ ઉપકારજ કરી જાણનારા અને ‘કૃતસુ’ કૃતને
જાણનારા. થોડું પણ તેના વીધે કરવાથી પણ બહુ માનનારા
(વિભીષણને લાંકા સુદામાને વૈભવ)

નસ્મરત્યપકારાણાં શતમપ્યાત્મ વત્તયા, કથંચિદુપકારેણ
કૃતેનૈકેન તુપ્યતિ સેંકડો દોષ કરેલા બુદ્ધી જાગ અને થોડો પણ
ગુણ કરવાથી તુષ્ટ હોય (રાવણને પણ અભય આપવાનું કહેનારા)

આદિ શબ્દ મુક્યો છે. તે મુકવાનું કારણ એવા બહુજ ગુણો
છે. તે દર્શાવવા માટેજ યથા. રત્નાનિ જલધેર સંખ્યેયાનિ પુત્રક
તથાગુણાદ્યનંતસ્યાપ્યા શંખ્યેયા મહાત્મનઃ ॥ જેવા સામ-
રમાં રત્ન અસંખ્ય છે. તેવા અનંતમાં ગુણ પણ અસંખ્ય છે અને
એ ગુણોનો લાભ કેટલાક ચેતનોને તે આપી રહ્યા છે. અને હજુ
કેટલાકો પણ આધ્યાત્મ કરશે

“ ગુણૌષ્ઠ મહાર્ગુવ ”—ગુણના ઓધના મહાસાગર અર્થાત્ તે
સર્વ અપાર છે.

હાલે જેવા સ્વરૂપના ઉપર કહેલા ગુણો છે. તેવાજ અનિશય
શોભીત બૃહદ્ પણ છે. તે

સ્વેચ્છિત વિવિધ વિચિત્રનંતાશ્ચર્ય નિત્ય નિરવધ નિરતિશય
સુગંધ નિરતિશય સુખ સ્પર્શ નિરતિશયૌજ્વલ્ય કિરીટ સુઘાવંતસ
મકર કુંડલ ઐવેગેક હાર કેયૂર કટક શ્રીવત્સ કૌસ્તુભ મુકતા દામોદર
અંધન પીતાંબર કાંચી ગુણ તુપુરાધ પરિમિત દિવ્ય બૃહદ્.

વિશેષાર્થ—સાધારણ અર્થ સ્પષ્ટ છે. વિશેષ અર્થ કહીએ.

સ્વોચિત—પોતાને ઉચિત—જેવાકે કિરીટ સર્વેશ્વરદર્શક ચિન્હ છે

“ ત્રિવિધ વિચિત્ર ”—હેમ, રત્ન, મુકતા આદિમય અનેક પ્રકારની કારીગરી વાલા, અનંત આશ્ચર્યરૂપ એનાજેવાએજ છે.

નિત્ય નિરવય—પ્રાકૃત ભુષણ હોય તો, તૂટે કુટે તે આમાં થતાં નથી. સદા એક રૂપજ યની રહે છે.

નિરતિશ્ય સુગંધ—સોનામાં સુગંધ નહીં હોય. પણ આ દ્રવ્યમાં તો છેજ. પાકૃત ભૂષણ અંગને ભારરૂપ યને છે પણ આતો.

સ્પર્શ સ્પર્શ—સ્પર્શથીજ સ્પર્ષ કરનારાં છે. તેમ જેવાને પ્રકારની જરૂર પડે છે. પણ એ તો નિરતિશ્ય ઉજ્જ્વલ તેજમયજ છે. સકલ ભુષણમાં આવાજ ગુણો છે.

કિરિટ મુકટ—મુકટના અનેક આકાર હોય છે. કિરિટના ઉપરના ભાગને પણ મુકટ કહે છે.

ચુડા વતંસ—શીર ઉપરનું ભૂષણ છે. કેશની શૈભાની અભિવૃદ્ધિ એ કરનાર છે.

મકર કુંડલ—મકરના આકારના કાનના આભૂષણ છે.

ઐવેયકહાર—કંઠમાં રહેનારો રત્નમય હાર છે.

મુક્તાદામ ઉદર બંધન—મોતીનોહાર એ પેટ પર ત્રણ શેર-વાસો હોય છે.

પીનાંચર—પીત રંગનું અંચર કટી ભૂષણ રૂપ છે. જેની કાંતી ત્રેધૃત સદ્રશ છે.

કાંચીગુણુ—કટીના ઉપર અને નુપુર તે ચરણમાં છે.

નાદિ—શબ્દથી કેટલી પ્રકાર એવા દીવ્યાભૂષણો છે. ભૂષણના અનુભવ રૂપની સાથે કરવાથી આશ્રિતને અતિ આનંદરૂપ હોય છે.

એવાંજ—આયુધ પણ અધિક શોભાકરનારા છે. તે સ્વાશ્રિતના રક્ષણને માટે દર્દન આપે છે. અર્થાત્ સ્વાશ્રિતના રક્ષક એ ચિ-હો દર્શાવે છે.

સ્વાનુરૂપાચિંત્ય શક્તિ, શંખચક્ર ગદા સિંચાર ગદ્યતંત્રિય નિત્ય નિરવધ નિરતિશય કલ્યાણ દીવ્ય આયુધ

આપના અનુરૂપ અને જેમાં અચિંત્ય શક્તિ છે. જેમ એકશર બાણ કેટલું કામ કરે છે (શ્રીરામબાણે તાડ બેઠ્યા બ્રહ્મા ખોદી શીર્ષ ઉડાવ્યું અને તે કોનું કોનું? કેટલી પત્રકમાં!) એ સર્વ આયુધ ચેતન સ્વરૂપ છે. સ્વામીની ઇચ્છા આયુધ રૂપ અને છે નહીં તેા પુરૂષ આકારમાં સેવામાં હાજર રહે છે. (શ્રીરામસ્વામી પરમપદમાં પદાર્થ તમારે નાના પ્રકારના ચર ધનુષ્ય પુરૂષ આકારમાં ગયા હતા.

સૃષ્ટિબીજ ત્રાપદ્મચક્રસ્થિતનિબંધનમ્ ॥ ગદા શંકાર
બીજંતુ શંખ મુક્તિ નિબંધનમ્ ॥ શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ,
સારંગ-ખર્જી, આ સ્વામીની કર્તા, ભર્તા, હર્તા, અને મેક્ષ પ્રદાતા
શક્તિઓ કહો, કે આયુધ કહો, આ પાંચ આયુધ હોવાથી કલા છે.

“શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ, ધનુષ્ય આ પાંચ મહાભૂત શક્તિરૂપ
પણ-અભ્રમૂષણાધ્યાયમાં કલા છે.

પ્રભુની એક શક્તિ, અનેક કાર્ય કરી શકે એમ છે. “અદિ”
સહસ્ર ભૂજ હોય તમારે તેમાં અનેક આયુધ દેખાય છે. (અર્જુને
જેમાં છે. અનેક દોષ્ટા મરણ દોષ્ટાનેકોષ્ટતાયુધમ્ ॥ અનેક
દીવ્ય આભરણ તેવા અનેક દીવ્ય આયુધ ઉદાહર્યાં છે.

(૫૨)

નિત્ય નિરવધ—આ આયુષ્ય પણ દિવ્ય હોવાથી તેમાં તૂટ કુટ નથી સદા એક રૂપ છે. તેમ સ્વામીને સદા અનુકુળ મુમુક્ષુઓને ધ્યેય રૂપ એવા મોક્ષો પ્રયોગી.

નિરતિશ્ચય—કલ્યાણ કરે છે.

એવા સ્વરૂપ રૂપ ગુણ બૃષણ આયુષ્યવાલા ભર્તા—પતિ કોણને લીધે ભોગ્ય છે ! આ સર્વ અનુપમ વહારકોના હેતુ રૂપ છે.

એ અમારી માતાને વાસ્તે પ્રથમ-મુખ્ય છે.—ઉપાય દશામાં તે મુખ્ય સહાયી છે. તેમ સ્વામીના અનુભવ લેવામાં દેવામાં પણ શોભાની આભવૃદ્ધિમાં પણ મુખ્ય તે છે.

તે સર્વ ભુપણેની શીરોમણી તથા આશ્રિતોની ઉપયોગી (શ્રીગુ) છે જેથી ઉભયદશા-ઉપાય અને-દશમાં સ્વામીની સાથ તેમનું સ્મરણ કરવું ઇષ્ટ છે એથીજ.

તેમને ઉપાય સમય કલાં તેવાં અહીં પણ સ્વામીની અનુભવ-દશા સમયમાં પણ જરૂર છે તે કહે છે.

સ્વામિમત નિત્ય નિરવધાનુરૂપ-સ્વરૂપ રૂપ, ગુણ વિભવૈશ્વર્ય શીલાદ્ય નવવિકાશિત યા સંખ્યેવ કલ્યાણ ગુણગણ શ્રી વલ્લભ.

સ્પષ્ટાર્થ—ભગવાનના વિગ્રહ (શરીર આકારરૂપ) માં શ્રી વિગ્રહ પણ છે. જેથી ભગવાનના વર્ણનમાં તેના વર્ણનની જરૂર છે.

ગ્રહ સ્થળમાં એ સદા શોભાયમાન રહે છે. તેથીજ પ્રભુ પેતે શ્રી. વાસ, શ્રીદર એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે શ્રીનાવલ્લભ અને શ્રી તેમની વલ્લભા છે. પરસ્પર શોભા અતિશયનો હેતુ છે. સદા સંગજ રહે છે.

ન જીવેય ક્ષણમપિ વિના તામસિ તે ક્ષણામ્ તે કમળ
લોચની વગર એક ફાલુ પણ નહીં જીવી-રહી શકે.

તાત્પર્ય—કેમય અતીશય પરસ્પર પ્રીય છે. પરસ્પર જીવન
રૂપજ કહેા તો છે. શ્રીજી તો અંગમાં છે. તેવાંજ પાસે પણ શોભા
અતિશયના હેતુથી ખીરાજતા દેખાય છે. તો તે એકજ કેમ કહેવાય ?

એવં ભૂત ભૂમિ નીલાયક.

અર્થ—ભૂદેવી અને નીલાદેવીના પણ નાયક છે. બધા પુષ્કર
સંહિતામાં કહ્યું છે. દેવો વૈકુંઠ નાથાસ્તુ અનંતાસન સંસ્થિતઃ
સેવ્યઃ શ્રી ભૂમિ નિલામિઃ વૈકુંઠનાથ. દેવ, જે શેષના આસન
ઉપર વિરાજીત છે. તે શ્રી ભુમિ અને નીલાથી સંવિત છે. એવા
સ્વામી મહારાજ મહારાણીયોની સાથ છે. એમ નથી. પણ ખીજી
અસંખ્ય અનુચર નિત્ય મુકતની મંડળી પણ સેવામાં લાગી રહેલી
તે કેવી છે તે કહે છે.

સ્વચ્છંદાનુ વર્તિ સ્વરૂપ સ્થિતિ પ્રવૃત્તિ ભેદાશેષ શેષનૈક રતિરૂપ
નિત્ય નિરતિશય જ્ઞાન. ક્રિયૈશ્વર્યાદિનંત કદ્યાણુ ગુણગણુ શેષ શેષાસન
ગરૂડ પ્રમુખ નાના વિધાનંત પરિજન પરિચારકા પરિચરિત ચરણુ
યુગલ—

અર્થ—જેમની સ્વરૂપ સ્થિતિ અને પ્રવૃત્તિના ભેદ પોતાની
કચ્છાને અનુસરનારા છે. જે અશેષ શેષતાની એક રતિરૂપ છે. અને
જે નિત્યજ્ઞાન ક્રિયા ઐશ્વર્ય આદિચલા અનંત કદ્યાણુ ગુણના મણુ
જેમાં છે. એવા જે શેષજી તેમનું આસન ગરૂડજી આદિનાના વિષ
અનંત પરિજન પરીચારના પોતાના ચરણુ યુગલનું સેવન કરે છે.

સ્પષ્ટાર્થ—સુરીલોક જેમને પાર્ષદ કહે છે. તે સ્વામીના અભિમત હોય છે. કેમકે તેમને સ્વામીનો સાક્ષાત્કાર હોવાથી તે પોતાનકે ‘આત્મા’ અને ‘આત્મીય’ કહે તો તે સંબંધી સર્વ સ્વામીને વાસ્તે વિનીયોગ કરીને તેના અનુવર્તનમાં રહે છે. તો સમજાવવાને કહે છે કે ‘સ્વચ્છંદાનુ વર્તિ’ પ્રભુની મરજી ને આધીન જેમની સ્વરૂપ સ્થિતિ અને પ્રવૃત્તિ છે. એનુંજ નામ સેવામાં લાગી રહેલા કહેવાય છે. વળી આગળ ખુલાશો કર્યો છે કે—

“અશેષ શેષનાની એક રતિ રૂપ” તે પાર્ષદ કોણ કેવા તે કહીને કહ્યું છે કે—તે ચારણ સેવા કરી રહ્યા છે. “તે સેવા કહાં કરે છે. જ્યાં તે દિવ્ય દંપતી નિત્ય વિગ્રહ નિત્ય વિરાજીત છે. ત્યાં નિત્ય સુરીની નિત્ય સેવાનું સ્થાન છે. અને મુક્ત પણ એજ નિત્ય સેવામાં જન્મ મળે છે.

તેને શ્રુતિમાં “વિષ્ણુનું પરમપદ” કહે છે. અથવા તે વાસ્તે વર્ણન કરે છે. તે કેવું છે ?

પરમ યોગિના વાગમનસા પરિચ્છેદ સ્વરૂપ સ્વભાવ સ્વાભિમત વિવિધ વિચિત્રાનંત ભોગ્ય ભોગે પકરણ ભોગસ્થાન સમૃદ્ધાનંતાશ્ચર્ચાનંતમહા વિભવાનંત પરિણામ નિત્ય નિરવધ નિરતિશય વૈકુંઠનાથ.

અર્થ—પરમ યોગીયોની મન વાણીથી સમજી ન શકાય એવું જેનું સ્વરૂપ અને સ્વભાવ પણ છે. એટલે શું છે ?

પોતાને અભિમત—વિવિધ વિચિત્ર અનંત ભોમના ઉપકરણ સમગ્રી ભોગના સ્થાન જેમાં તે રહ્યાં છે. અનંત આશ્ચર્ય અનંત મહા વિભવ વાલા અનંત પરિણામ જેનાં છે. એવા નિરતિશય નિત્ય નિરવધ જે વૈકુંઠ તેના નાથ છે.

સ્પષ્ટાર્થ—જે ઉપર કહ્યા તે યોગી પોતાની સીદ્ધિથી વિશેષ જ્ઞાન રાખે છે. અનુભવ કરે છે એમાં પણ પરમ પુરા હોય એવા સનકાદિક તે પોતાની યોગ સિદ્ધિમાં જીવે તો પણ શ્રી વૈકુંઠની સ્મૃત્તિ કયા પદાર્થોની છે—તેનો કવો પ્રભાવ સ્વભાવ છે તે સમજી શકી શકતી નથી. જે મુક્ત-નિત્ય-સ્થાન અનુભવ કરે છે તેને પણ તે અનંત આશ્ચર્યરૂપ-પ્રતિપલ નવીન અનુભવ આપવાવાણી લાગે છે. અને એ સમાન સ્થાન કેટલામાં છે કેટલાં છે એનો પરિણામ માપ ગણના કરી શકતા નથી તે સમગ્ર સ્થાનનું નામ વૈકુંઠ તે સ્વતઃ સંપૂર્ણ છે. નિત્ય નિરવધ છે અને તેના પોતે સ્વામી છે. આ રૂપ ભુવણ, આયુધ, પત્ની પરિજન પરિઆરિકાંચુત તે સર્વ એવા સ્મૃત્તિ પૂર્ણ એટલા મોટા શ્રી વૈકુંઠ ધામમાં નિત્ય રહે છે. એ સર્વ અપ્રાકૃત દીવ્ય છે.

તેના નમુના દેવસેાકમાં ભૂસેાકમાં છે, જ્યાં પોતે અવતાર અર્થાં રૂપથી વિરાજીત છે. તે કારણથી દેવ વૈકુંઠ-શૂ વૈકુંઠ કહેવાય છે. પણ અહીંના અહીં જેવા અને તહીંના તહીં જેવા સ્થાન સામગ્રી નામ તેજ રમ્યાનિ કામ ચારાણિ વિમાનાનિ સમા સ્તથા એવાં ભોગસ્થાન છે. પરંતુ તે જેવાં છે. તેની આગળ અહીંના બીજા વિમાન સભા દેવના અજના કહો તોપણ મુકામલો કરે તો એમજ કહેવું પડે કે—एतेवै निरयस्तात स्थानस्य परमात्मनः પરમાત્માના સ્થાનથી તે સર્વ પ્રાકૃત છે. આ વિભૂતિની પાર તે વિભૂતિજ છે. શ્રુતિ કહે છે સોષ્ઠનઃ પારમાત્મોતિ તદ્વિમ્નો પરમંપદમ્ સંસાર માર્ગની પાર, તે રિષ્યું પરમ પદ પમાય છે. એક પૂર હોય અને બીજું આવે છે મળે છે. એતન આને છોડી તેમાં જાય છે. હીલ્ય

સ્થાન મજ્જરમ પ્રમેયમ્ । કદી તે જરા જીર્ણ નથી હોતું એક રૂપ રહે છે. અને તે કેટલું મોટું છે. તે પણ મપાતું નથી કહેવાતું નથી.

જે પરમ એકાંતિક પૂરાપ્રપન્ન છે તેનેજ માટેજ કહ્યું છે. તેણાં તત્પરમ સ્થાનં ચક્ષેપસ્યંતિ સુરયઃ ॥ એને તે કે પરમ સ્થાન છે તેને જે સૂરી જોઈ રહ્યા છે. જે નિત્ય પાર્શ્વઃ (સૂરી) નિત્ય ભોગવી રહ્યા છે એજ સ્થાન મુક્તોને માટે છે.

આ અંડ નશ્વર છે. તેથી તે અનશ્વર લોકમાં જવાને તો એકંદ્રમિત્વા તથોક્તિના અંડને બેદીને મુક્ત ચેતને ત્યાં જાય છે. તેમનો ખાસ માર્ગ છે અને વેદાંતમાં અર્ચિરાદિ કહે છે.

આ સંસાર અંડમાં તેમને પુનરાગમન નથી. જે એ માર્ગથી જાય છે તેને ત્યાં તમસઃ પરમોઘાતા કાંચચક્ર ગદાધર છે. અને તે આ અંડ વા એવા કેડી બ્રહ્માંડ છે. તેમના પણ નાથ છે—અર્થાત્ ઉમય વિભુતિના નાથક એકજ છે.

હાલે જગત કારણુનું ધ્યાન કરીને જે શ્રુતિ કહે છે તે આજ છે તેજ સત્યને સ્પષ્ટ કરીએ.

૯-સ્વસંકટપાતુ વિદ્યાયી સ્વરૂપ સ્થિતિ પ્રવૃત્તિ સ્વ શેષતૈક સ્વભાવ પ્રકૃતિ પુરૂષ કાલાત્મક વિવિધ વિચિત્રાનંત ભોગ્ય ભોક્તૃ વર્ગ ભોગોપકરણ ભોગ સ્થાન રૂપ નીખીત જગદુદય વિભવજાય હીન

અર્થ—પોતાના સંકલ્પની અનુસાર જેમનો સ્વરૂપ સ્થિતિ અને પ્રવૃત્તિ છે. અને તે સર્વમાં પોતાની શેષતા એજ સ્વભાવ છે. અર્થાત્ પોતાનેજ વસે તે સર્વ છે. શું શું ? પ્રકૃતિ પુરૂષ અને કાળથી અનેજ જગત જેમાં વિવિધ અને વિચિત્ર અનંત ભોગ્યના પદાર્થ

છે (તે કોને વાસ્તે) અને તેમને લીધે ભોગના ઉપકરણ અને ભોગના સ્થાન છે. આ સર્વની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય આ આપની લીલા છે

સ્પષ્ટાર્થ—જે પૈકુંડનાથ તેજ હમારા સર્વેશ્વર અને તેજ જગતના કર્તા ભર્તા અને સંહર્તા અને અંત પ્રાપ્ય છે જે નિત્ય વિભૂતિના નાયક તેજ લીલા વિભૂતિના સ્વામી છે.

પ્રકૃતિને ચોવીસ તત્ત્વમાં અને ત્રીગુણ સામ્યમાં તેજ લાવે છે પ્રલયમાં ખીજ સૂક્ષ્મ અવસ્થા તે ત્રિગુણ સામ્ય અને સૃષ્ટિ સ્થૂલાવસ્થા તે ચોવીસ તત્ત્વરૂપ તે એકજ માયા છે.

એતનેને જ્ઞાનના સંક્રાંત અને વિકાસ-જગૃન, સ્વપ્ન સુષુપ્તી તે ભોગવે છે “કલા મુહૂર્ત્તાદિ” કાલ તેને વશ છે

આ પ્રકારે સર્વથી સ્થિતિ-પ્રવૃત્તિ પોતાને આધીન છે પોતાની લીલાના પરિકર યા એતન વર્ગમાત્ર અને અએતન વર્ગ તત્ત્વ સકલ છે. તે તેમને શેષ કહેવાય છે. એ સર્વની એક સાથ ઉત્પત્તિ લય પણ પોતાનાજ સંકલ્પને વશ છે.

એ રીતે સર્વની જગત દશામાં નિર્વાહ પણ તેનાથીજ થાય છે.

એ સર્વ કરવું તે માત્ર તેમની લીલા છે. એવા સમર્થ તે છે.

“ક્રિદા હરે રિવં સર્વમ્” લોકઘ તુ લીલા કૈવલ્યમ્”
હત્યાદિ પ્રમાણ પણ પ્રસીદ્ધ છે.

એવા ઉભય વિભૂતિના નાથ હોવા પર પણ હજુ ખાસ વાત છે. તે આગળ દેહે છે.

“સત્ય કામ સત્ય સંકલ્પ પરબ્રહ્મભુત પુરુષોત્તમ” “મહા વિભુતે શ્રીમન્નારાય વૈકુંઠ નાથ”

અર્થ વિવેચન—આ વિશેષણ, જે પ્રાપ્ય આકાર વૈકુંઠનાથ છે. તેમને માટે છે. ઉપાય કરવાથી વૈકુંઠમાં સ્વામી મળે. તેમાં આ દીવ્ય ગુણોનો અનુભવ હોય છે. શ્રુતી કહે છે. “સૌમ્યનુતે સર્વાન્કામાન્સહ બ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા” તે મેળવે છે.

“સર્વ કાર્યોની સાથે બ્રહ્મ સર્વશ ને એવા અહીં “સત્ય કામ” કામ, ભોગ, સત્ય નિત્ય તે છે. તત્ ઉપરાંત નવાને વાસ્તે “સત્ય સંકલ્પ” તે એવાજ અધિક ભોગોને વાસ્તે નવા સંકલ્પ કર્યા કરતા છે. તે સત્ય હોય છે. તે ભોગ સુજવાને શ્રમ કે સમયની આવશ્યતા નથી હોતી.

“પરબ્રહ્મ” સર્વ ભોગ થાપણ આપણુદ પ્રકૃષ્ટ ભોગ સર્વથી વધીને અનુભવ દેખાય છે.

“પુરુષોત્તમ” બ્રહ્મવેદ બ્રહ્મૈવ ભવતિ” શ્રુતી કહે છે—બ્રહ્મનો યાતા બ્રહ્મ હોય છે. તે શુદ્ધ મુક્ત પુરુષ અને પોતે તેના મુક્ત-નિત્યેથી પણ ઉત્તમ-શ્રેષ્ઠ.

“મહા વિભૂને” પોતે તેવાજ-અને તેવાજ વૈભવ પણ મહાન્-સર્વ ચેતન પણ આપની વિભૂતિ છે.

“શ્રીમન્” અહીંઆ કૈંકર્ણશ્રીજીનું પણ મહે છે. તે સ્વામીના સંગમાં છે. તે સમ સદા હે છે.

“નારાયણ” હમો કૈંકર્ણ કરવાવાલા કહે તો “નાર” એનું “અયન” ધર-વિશ્રામ છે.

“વૈકુંઠનાથ” આ સેવ્ય પ્રમુ સ્વરૂપ વૈકુંઠમાં વિરાજીત છે.

જે આઠ વિશેષણ અહીંઆ છે. તેને ખીજ પ્રકારથી પણ

હમારાય છે—હમો શરણુ ત્રયા—તેથી અમારી કામનાને પૂર્ણ કરશે. કેમકે તે “ સત્યકામ ” છે.

અમારા સામર્થ્ય તે આનંદ મેળવવાને અસમર્થજ છે પરંતુ તે વાસ્તે જેમાં બાકી મુક્યો છે. તેને તે અપ્રજ્ઞા પૂર્ણ કરવી તે મોટી વાત નથી કેમકે તે “ સત્ય સંકલ્પ ” છે. તે સર્વ પ્રતિબદ્ધને દુર કરશે. તે કહે છે (અમોશરણુમયાતો) “ મોક્ષચિષ્વામિ ” સર્વ પાપથી મુક્ત કરીશ. અમને જ્ઞાન-ભોગ કરીને પોતાના સમાન—એવા મોટા બનાવે માટે—“ પરબ્રહ્મ ” સાચા મોટા તે છે અને તે પર પશુ પોતાની વડાઈ બની રહે. તેથી—તે તો “ પુરુષોત્તમ ” તે નાના ન જાતિથી ન વિભૂતિથી કદી હોય છે—કેમકે તે “ મહા વિભૂતયે ” અને “ શ્રીમન્ ” પણ તેજ છે. શ્રી તેમનાંજ છે. તેજ માતા હમારી છે. અને અમને સદાય છે.

“ નારાયણ ” અમારો બીતર—હમો નાર—તેનું અમન વિશ્રામ છે. પરંતુ તે બીતર રહીને ધારક છે. અર્થાત્ હમારું પણ અમન હોય છે—રક્ષક પણ બને છે.

એવા કોટી બ્રહ્માંડના નાયક હતાં પણ હમારામાં પણ છે. તેજ “ વૈકુંઠનાથ ” ત્યાંનું સંપૂર્ણ મુખ આપવાવાલા છે.

“ આ વિશેષજ્ઞોથી અમો એવાં પણ અનુસંધાન કરી શકીએ છીએ.”

મુખ્ય તો હમારે શરણુ જવું છે. તેવા અધીકારીના ઉપરોગમાં જો શુણ્ણ હોય તેનું અનુસંધાન એકત્ર કરવું અહીં પ્રાસંગિક છે. તેથીજ તેવા “ અષ્ટાદશ ” શુણ્ણને કહીએ છીએ. પ્રથમ હમારા દોષના પરિહાર માટેના ઉપર મુક્ત શુણ્ણ જો હોય તે કહીએ.

૧૧ અપાર કારણ સૌશીલ્ય, વાતસલ્યોદાર્થશ્રેયં સૌંદર્ય ગુણ મહાદધે અનાલોચિત વિશેષા. શેષ લોક શરણ્ય પ્રણુતાર્તિહર આશ્રિત-વાતસલ્યેક જલધે અનવરત વિદિત નિખિલ ભૂત જાત યાથાર્થ્ય અશેષ ચરાચર ભૂત નિખિલ નિયમનનિરત. અશેષ ચિદચિદ્સ્તુ હોપિણુત નિખિલજગદાધાર. અખિલ જગત્સ્વામિન્ અસ્મત્સ્વામિન્ સત્યકામ સત્ય સંકલ્પ સકલેતર વિલક્ષણ અધિકૃત્પદ આપત્સખ શ્રીમન્તારાયણ અશરણ્ય શરણ્ય અનન્ય શરણ્ય ત્વત્પદારવિંદ યુગલ શરણું મહં પ્રપદ્યે.

સ્પષ્ટાર્થ—અપાર કારણ—કરૂણા અપાર છે તે અમારા જેવા દંડનીયોને પણ તેના લાભ મળશે (જેમ કહ્યું છે—રામાયણ વ્રઘા-ર્હેમપિ કાકુત્સ્થઃ કૃપયા પર્વપાલયત્ કાક રૂપમાં હંરસુત વધ કરવાને યોગ્ય છતાં પણ પોતે કૃપા કરીને તેનું પાલન કર્યું) રાવણને પણ કહ્યું કે તું થાક્યો છે. વિશ્રાંતિ લઈને આવ)

સૌશીલ્ય—જે કૃપા કરે તો અપરાધ જાતી હોય તોપણ રોકાતા નથી તેમ મોટા છે પણ નાના સાથે તેના સમાન અને રહેવામાં પણ સંકોચ નથી. જેમ અજ્ઞાદિકને મારે વિશ્વ સ્વરૂપ તે મત્સ્ય અન્યા અર્થાત્ તેઓ શરણની અનુકૂળતા વિચારે છે પોતાના ગૌરવને જોતા નથી.

વાતસલ્ય—વત્સલતા—સ્વજનમાં પ્રીતી તો સર્વને હોય છે. પણ રિપુણામપિ વત્સલ શત્રુમાં વત્સલતાવાળા કહેવાય છે.

આ અપાર વિશેષ સર્વને વાસ્તે સાધારણ છે. તો ગુણનો લાભ હમો શરણ પર્વત કેમ ન પહોંચે ?

આદાર્થ—ઉદારતા સાધારણ તો હીક છે. પરંતુ સ્વાશ્રિતોને પોતાની સર્વ વિજીતની સાથ પોતાના આત્માને પણ આપી દેય છે

અને તે ઉપરાંત તેના સંબંધીઓનું પણ શ્રેય કરે. જેમ શ્રુતી કહે છે—નાસ્વાચરપુરુષાઃ ક્ષીયન્તે તેના ખીજ પુરુષ ક્ષય નથી પામતા નાસ્વાચ્છવિત્કુલે ભવતિ તેના કુળમાં કોઈ અચ્છવિત નથી હોતો એજ અપારતા છે.

ઐશ્વર્ય—અનાદિ કાળથી સંસારમાં ત્રિપરીત વર્તન કરતા રહે પણ કોઈ પણ કારણ કરીને પોતેજ પોતાના અવિમુખ કરી લેય છે એજ તેનું અપારતવ.

સૈદ્ધર્થ—જેનાથી સર્વમાં સુંદરતા આવે છે. એવા સૈદ્ધર્થતાવાળા રાગી વીરાગી તપસ્વી પણ જોતાં પરવશ અને છે. (શ્રુતિ રૂપી રામરૂપથી અન્યા છે) અસત્ વાસના મરી જાય છે. પુષ્કર સંહિતામાં કહ્યું છે.

સંદર્શના દક્ષ્માશ્ચ પુંતા સંમૂઢ ચેતસામ્ ।

કુત્વાસના કુબુદ્ધિશ્ચ કુનર્ક નિશ્ચયશ્ચયૈ ॥

અકસ્માત દર્શન કરવાથી "ચાહે તે મૂઢ ચિત્ત હોય તોપણ તેની કુવાસના કુબુદ્ધિ, કુતર્ક, કુહેતુ, કુભાવ, નારિતકતા એ સર્વ લય થઈ જાય છે. કેમકે તે વિગ્રહ સર્વ શક્તિ કલ્યાણ ગુણ યુક્ત છે. તેમાં સર્વ ગુણ ભર્યા છે તેથીજ હમને લાભ પ્રદ હોય છે. માટે "મહોદધિ" ગુણના ગોટા સાગર કહ્યા છે.

"અનાક્ષાયિત વિશેષ અશેષ લોક શરણઃ" લોક ન ચહે. તોપણ. પોતે સર્વના શરણુ-આધાર અન્યાજ છે. "સર્વસ્ય શરણં સુકૃત્" સુકૃદ સર્વ ભૂતાનાં સર્વ લોક શરણ્યામ્. એવા સ્વામીનો સ્વભાવ સુપ્રસિદ્ધ છે. (વાયસ-વાનર, રાક્ષસ પણ અંગીકાર કર્યા છે) તો મનુષ્યને કેમ તબશે ?

“અનાલોચિત વિશેષ” ખાસ નહોં કહ્યું હોય પણ સાધારણ
કહેવા પર પણ શું કરે છે કહ્યું છે કે—

કુર્ગે સંસાર કાંતાર મપાર મભિધાવતામ્ ।

પદ્ય કૃષ્ણ નમસ્કારો મુક્તિ તોરસ્ય દેશીકઃ ॥

“દીણુ સંસાર અમ્લમાં (રેતી રણમાં) દોડવા વાલાએ
શ્રી કૃષ્ણને એક નમસ્કાર કર્યો તે તેથી મુક્તિ રૂપ કિનારાને
દર્શાવનાર હોય છે” એટલુંજ નિમિત્તજ અર્થ છે. બલકે તે યકોપિ
કૃષ્ણસ્ય વચનાનુસાર દશ અશ્વમેધ કરવા વાલા પુનર્જન્મ મેળવે
પણ વિધિથી કૃષ્ણને પ્રણામ કરે તો તે ૪૨ી નથી જન્મતા.

“પ્રયુતાર્તિહર” પ્રણતની આર્તિના હરવા વાલા.

“પ્રપન્નાર્તિહરો રિન્મુમ્”

“આશ્રિત વાતાયેક જલધે”—આશ્રિતના પ્રતિવત્સલતાના
સાગર રૂ. ધર્મરાજએ કહ્યું છે કે—

“અસ્માન્વેતથ પરાત્વેતથ” “એવા સર્વશ સમર્થ
અમાનાં સહાયક અન્યા તો આપ એકજ બસ છે.”

“અતવરત નિદિત બૂત જાતયાથાત્મ” સદા સર્વબૂત જાતના
અણુવા વાળા તેથી કહ્યું છે કે—કિન સુપ્તોન યાગતઃ તુ નથી
સુતો ને નથી ચાલ્યો ગયો.

“અશેષ ચરાચર બૂત—નિખિલ નિયમન નિરત” સમગ્ર
ચર-અચરના સર્વ પ્રકારે નિયમન કરવામાં કુશળ “ત્થમેવૈવં
કુરુષ્વમામ્ તમેજ મારં એવું” કરો. “કુરુષ્વ મામનુચર”
મને અનુચર કરો. આ પ્રકારે નિયમીત કરવાની પ્રાર્થના સદાજ
કરે છે.

“અશેષ ચિદ ચિદસ્તુ શેષિભૂત” — સર્વના શેષી સ્વામી ચિત, અચિત, ચેતન, અચેતનના ધણી-માલીક તે મારા પણુ થયા છે. કારણ હું તેમનીજ વસ્તુ છું.

નિખિલ જગદ્ધાર અખીલ વિશ્વના જગતના આધાર જેમાં હું પણુ છું.

અખિલ જગત્સ્વામીનું સર્વ જગતના સ્વામી રક્ષા કરનાર એજ રક્ષકનું કાર્ય જેનું છે.

અસ્મત્સ્વામીનું મારા સ્વામિ માલીક તાત્પર્ય કે મને તે પોતાના ઉપયોગમાં સંપૂર્ણ લેય.

સત્ય કામ સત્ય સંકલ્પવાળા હોવાથી જે ઇચ્છા થઇ કે તે વાત તુરત થાય કરે એવા.

સકલેતર વિલક્ષણ સર્વ ખીજથી તે વિલક્ષણ ખીજજ પ્રકારના અદ્વીતિય પોતાના જેવાજ પોતે. વિષ્ણુ પોતાં વિના નાન્યર્થિકિચિદ્દસ્તિ પરાયણ વિશ્વના વિના એવા ખીજ શરણુ કોઇ નથી.

અધિકલ્પક આર્થિકોને વાસ્તે કલ્પ તર વૃક્ષ જેવા આપત્સખા આપતિ હુઃખમાં સખા મિત્ર જેવા સહાયક (દ્રોપદી મન્નેન્દ્ર આદીના હુઃખમાં જણાયા તેવા) થીમન શ્રીકારા શરણુ આગેા છું.

નારાયણ તમારામાંજ રહ્યો એવો હુંનેને આપ સ્વીકારો ખચાવો અસરણ્ય શરણ્ય જેનું કોઈ ખીજું શરણ્ય નથી. તેના પોતે અગતિનાં ગતિર્મવાન અગતિવાનને અતિ રૂપ અનાથના નાથ

અનન્ય શરણુ જેને ખીજું શરણુ એવો હું નમ્રમેં નિષ્ઠોઽસ્મિ ન ચાત્રમચિદિ ન ભક્તિમાંત્વચરણાચિદે અર્કિચનોડનમ્વગતિ શરણ્ય ત્વત્પાદમૂલં શરણં પ્રપન્ને ધર્મ નીષ્ઠ નથી. તેમ આમ

ચાની નથી. તેમ તમારા ચરણ કમળમાં ભક્તિ પણ નથી. એવો હું બીજા સાધન રહિત તેમ અન્ય સહાયક રહિત આપણા પાદ ચરણ મૂળમાં શરણ આભ્યો છું. હું મારું રક્ષણ કરી નથી શકતો તેમ બીજું કોઈ પણ મારું રક્ષણ કરનાર નથી. અને પાપોથી બચ પામેલો એવો મોક્ષના અર્થવાણો આપ યોગ્ય રક્ષક બન્યો આપના ચરણમાં શરણ આભ્યો છું.

શરણ મંત્ર જપ યથા શક્તિ કરવો.

પિતરં માતરં દારાન્ પુત્રાન્ધૂન્સસ્ત્રીન્ ગુરુન્ ।

રત્નાનિ ઘનધાન્યાનિ ક્ષેત્રાણિ ચ ગૃહાનિચ ॥

સર્વ ધર્માશ્ચ સંન્યજ્ય સર્વ કામાશ્ચ સાક્ષારાન્ ।

લોક વિક્રાંત ચરણૌ શરણૌ તે વ્રજં વિમ્બો ॥

અર્થ—પિતા, માતા, સ્ત્રી, પુત્ર, ધંધુ, મિત્ર, ગુરુ, રત્ન, ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, ગૃહ, સર્વ ધર્મ, સર્વ કામ, અક્ષર આ સર્વને છોડીને આપના ચરણ ને લોક વિક્રાંત છે. તેને શરણ હે!!! વિશ્વ હું આભ્યો છું.

સ્પષ્ટાર્થે વિવેચન—પિતા આદીનો ત્યાગ કહેવાથી નોકર આદિનો ત્યાગ પણ આવી ગયો—એતન માત્રના ત્યાગથી હું કોઈના પણ ભરોસા પર નથી રહી શકતો. તેમ—અએતન—રત્નાદિ મોટા ભોગે ઉપર પણ હું વિશ્વાસ નથી રાખતો કેમકે તે અંતમાં કાન આવી શકતા નથી—ઘસાદીથી તાત્પર્ય એજ છે કે વૈકલિક હિતકર અને પ્રિયકરના સંબંધને છોડવા ચાહું છું ને મોક્ષના ઉપાયમાં કામ ન લાગે તે નહીં જોઈએ.

સર્વ ધર્મ-સર્વ કામ અને અક્ષર-આત્મપ્રાપ્તિ પણ ન જોઇએ. પણ જે જોઇએ તે ભગવાનના નિત્ય સન્નીધી કેંદ્રના વિરોધી હોય, તે તજીને સહાય કરનારાંજ જોઇએ.

શંકા—માતા-પિતા અને ધર્મનો ત્યાગ કરવા કેમ કહ્યું ? માતૃદેવોભવ-પિતૃદેવોભવ ધર્મચર ઇલાદિ શ્રુતિ કથન આગ્રહ છે તેનું કેમ ?

સમાધાન—જો માત-પિતા ભગવત પ્રાપ્તિમાં વિરોધી હોય તો તેનો ત્યાગ કહ્યો છે અર્થાત્ ત્રિવર્ગની લાલચથી માત-પિતાની સેવા કરવી તે ભાવ ત્યજવા માટે છે પણ શરણ્યગતિના અંગમાં ભગવદ્ આગ્રાપાલન રૂપ ભગવત કેંદ્ર અંતર્ગત તેનો સ્વીકાર કર્યો છે. એ સર્વ સેવનનો સંબંધ ભગવાનને લઇને કરવો. પ્રભુ આગ્રાથી તેમના શાસનથી એ સેવન કરે છું એ પ્રકાર રાખવા કહ્યું છે.

“લોક વિક્રાંત ચરણૌ” શોકમાં પોતાની મેજે પોતાના ચરણનો પ્રભાવ પ્રસીદ્ધ કર્યો છે. વામન ત્રિવિક્રમ યયા, ત્યારે સ્વતંત્ર અદ્રશ્ય અગમ્ય સ્વામીને, હમો કંગાળ ક્યાં કેવી રીતે મળીએ, કેવી રીતે શરણ જઇએ કારણ અમારી યેગ્યતાથી (શક્તિથી) તો એ સંબંધ અસંભવિત છે. પરંતુ પોતાનો સ્વભાવ એવો છે કે આપ સ્વ ઇચ્છાથી-કૃપાથી ત્રિલોકમાં પાદ દેલાવ્યો. પછી વિશુ સ્વરૂપ તો પોતેજ છે. પાદ ક્યાં દેલાવે આપજ સર્વત્ર રહે છે. એવા સુલભ છે. એમને

“શરણ” અવજમ્” શરણ હું જાઉં છું-જે પૂર્વ કરવાનું તે કરીને, ખીજનો વિશ્વાસ, સંગ, મોહ, છોડીને આપનો વિશ્વાસ કરું છું, આપના મર્થમાં પડું છું, આપના ઉપર યોજને. ધરું છું.

તે લોક તે પદાર્થ જે સહાય કરતા રહે તે ફરી ક્યાંથી મળશે. એમાં જે પ્રેમ રાગ રહ્યો તેનું શું થશે ! તે સર્વ આપમાં પર્યાવસાન કરે છું. આપ એક બસ છો.

આ મારે શિષ્ટના પ્રમાણિક વચનનો વિશ્વાસ છે.

ત્વમેવ માતાય પિતા ત્વમેવ ।

ત્વમેવ બંધુઞ્ચ સસ્રા ત્વમેવ ॥

ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણં ત્વમેવ ।

ત્વમેવ સર્વં મમ દેવ દેવ ॥

જેવો આ કહ્યો-તેવો ભાવ મેળવીને હૃદયથી ભાવ પૂરક શરણ્ય વરણ્ય કરવું. સર્વ શ્રવના સર્વ વિધ ઉપકારી આપ છો. માતા કરે તે પીતા નહીં કરી શકે. અને આપ તો નિસ્વાર્થ સર્વ કરી શકતા છો.

“ માતા ” પ્રસવ ક્ષણમાં ઉદરમાં રાખવા વાલા અને પછી પ્રસવ કરવા વાલા પ્રિય પ્રવર્તક પણ્ય હોય છો.

“ પિતા ” હિત પ્રવર્તક, વિના કહે ચહે સર્વના હિતની તળવીજ કરી રહ્યા, પીતા છો. અહંચીજમદ પીતા છું.

“ બંધુ-સખા ” આપત્તખા, આપણમાં સખા, બંધુરૂપ ખન્યા છો. “ સર્વસ્ય સુહૃત્ ” સુહૃદ સર્વ ભૂતાનાં સર્વ લોક શરણ્યાય ” એવા સ્વભાવ વાળા છે.

“ ગુરુ ” ગુ-અધિકાર તેના “ રુ ” નિવારક. “ ગુ ” શરીર કારક, અને આદિ ગુરુ આપ છો.

“ વિદ્યા ” વિદ્યા પ્રવર્તક તેનું દળ પણ્ય દેવાવાળા ઉપાયમૂલ આપ છો.

પ્રવિણ—સત્ત્વ ધન અમૃત સાધન સાધ્યં યં પશ્યન્તિ
મનીષિણઃસાધન અને સાધ્ય પત્ર આપ છે.

સર્વમ્—જે નહિં કહ્યું તે પણ મમ આપને બાલુવાત્સલ્યો,
અકિંચન અન્ય સાધન અને સાધ્ય જેને છોડ્યા છે અને આપના
ઉપર સર્વ બાર ધર્મો છે. એવો જે હું તેના સર્વ તમેજ છે.

દેવદેવ—સર્વ પ્રકારે દેવર્ષિ—૧૨મ આ પ્રકારે સર્વ વિધ સ્વા.
ભાવિક બંધુ છે (જેનું સૂચન મ્મં છે અને કહ્યું છે તે પણ શીષ્ટ
વાક્ય અનુસારજ છે) એમ આપે પ્રત્યક્ષ દર્શાવ્યું છે. (ગીતા)

પિતામિ લોકસ્ય જગદ્ગરત્ય ।

ત્વમહ્ય પૃથ્વ્યશ્ચ ગુર્ગરીયાન્ ।

નત્વત્સમા ડસ્ત્યમ્યાધિકઃ કૃતાન્યો ।

લોક ત્રયે ડપ્ય પ્રતિમ પ્રભાવ ॥

અર્થ—આ શ્લોક અન ચનાચરના તમે પિતા છો, પૂજ્ય છો,
મોટા ગુરુ છો, તમારા સમાન કોઈ નથી તો અધિક કયાંથી હોય!!
ત્રિલોકમાં તમારો પ્રભાવ અપ્રતિમ અદ્વિતીય છે.

૨૫૭૫૪ વિવેચન—પિતા બ્રહ્માદીકના પણ આપજ પિતા છો.
તે અમારા કેમ નહીં? ચરાચર જડ ચેતનના ઉત્પન્ન કર્તા પિતા છો.
પૂજ્ય છો જે જે ધર્મ કર્મ કરાય છે તેમાં આપનુંજ આરાધન છે.
ગુરુ છે. જમતના ત્રિથના આદિ ગુરુ આપ છો.

લોકત્રય—બધું મુક્ત અને નિત્યરૂપ ચેતન વર્ગ અથવા ત્રિલોક
અહીં, ઉપર અને નીચે સર્વત્ર તમારા સરખા તમેજ છે. એટલે
બીજો અધિક કયાં હોય? (આ દયાળુ ધર્માદિ સમજવા સર્વના

તત્સમાત્પ્રજાન્ય પ્રતિષ્ઠાવકાચં ।

પ્રસાદયે ત્વા મહામીશમાહવન્ ॥

પિતૈવ પુત્રસ્ય સસૈવ સરવ્યુ ।

પ્રિયઃ પ્રિયા યાર્હસિ દેવ સૌદુમ્ ॥

અર્થ—તે માટે પ્રણામ કરીને દેહને નમાવીને હે!! ઇશ!!
પૂજ્યમાં આપનો પ્રસાદ આહું છું. પિતા-પુત્ર પ્રતિ સખા સખા
પ્રતિ અને પ્રિય પિયા પ્રતિ જેવું સહે છે એવું સહન કરવાને આપ
ચોગ્ય છો.

સ્પટાર્થ વિવેચન—તરમાત્ર આપ સર્વ પ્રકારે બંધુ થાઓ.
કેમકે અપ્રતિમ કૃપાસિંધુ છો તેથી. જે અપરાધ છે તે આપનાજ
કરેલા છે. લોકને દુઃખ દીધું છે. તે પણ આપની આજ્ઞાનું ઉક્લંધન
હોવાથી આપનોજ અપરાધી છું. માટે ક્ષમા બક્ષો.

‘પ્રણમ્ય’—પ્રણામ કરતો છું—આજ શરણાગતિ છે—પ્રકૃષ્ટ
નમ્રભાવ એજ પ્રપતિ છે. “દેહને નમાવી કેમ?” માફ રક્ષણ હું
કરી શકતો નથી. એજ વ્યાપાર દર્શાવ્યા માટેજ છે—માટે આપ
દયા લાવી પ્રસન્ન થાવ.

આશા—દર્શાવવાને વાસ્તે જેવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ તેવી
નથી થઈ શકતી કેમકે મન મલીન દોષયુક્ત છે.

અને તેથીજ ‘પ્રસાદ’ માગીએ છીએ—માયું છું. કારણ
“ત્યામહમીશ” તમે મારા ઇશ-અપરાધની શિક્ષા કરવાને સમર્થ
પતી છો. તેમ “હૃદયમ્” સમપણુ કરી શકો છો—તો કરો!!
હમે સ્તુતિ કરીએ. તેજ આપની પૂજા છે માટે ક્ષુદ્ર જંતુ પણ
મોતાના સંબંધીને ક્ષમા કરે છે, તો આપ સર્વ વિષયધું સ્નેહી
છો, તો ક્ષમા કેમ ન કરો? વળી આપ તો ‘દેવ’ છો તો પિતા
પુત્ર માટે, સખા સખા માટે, પ્રિય પ્રિયા માટે, રહે છે—તો આપ
કેમ ન સહો? આપ ‘દેવ’ ક્ષીણ કરવાવાલા કોપણુ કામમાં

આપને શ્રમ હોતો નથી. માટેજ ક્ષમા બક્ષો કેમકે ‘શરણ થઈ કેવો પ્રસાદ ચાહું છું.’ તે માટે આગળ કહેવાશે. પણ થતાં નિષિદ્ધ કાર્યોની ક્ષમાને વાસ્તે કહે છે.

અર્જુનાક્ષયૈરનાદિ કાલપ્રવૃત્તાનન્તા કૃત્યકરણ કૃત્યા કરણ, ભગવદ્વપચાર, ભાગવદ્વપચારા સહ્યા પચારરૂપ-નાના વિધાનંતા પચારાન્ આરબ્ધ કાર્યાન્, અનારબ્ધ કાર્યાન્, કૃતાન્ ક્રિયમાણાન્ કરિષ્ય માણાશ્ચ સર્વાનિશેષત ક્ષમસ્વ । ‘મન’ વાણી અને દેહ વડે કરીને-અનાદિ કાળથી પ્રવૃત્ત છું-જે નહિ કરવાનાં એવાં અનંત કાર્યો પણ કર્યા છે-અને જે કરવાનાં તે નથી કર્યાં, જેવાં કે ભગવાન આપના અપચર રૂપ-ભાગવત ભક્તના અપચાર રૂપ નાનાવિધ અનંત ધર્મના અપચાર-તે પણ આરબ્ધ કરી ચૂક્યો છું એવો અને નહીં આરંભ કર્યા એવા પણ છે. પૂર્ણ કરી ચૂકેલો, કરી રહેલો, અને કરીશ તે સર્વ સંપૂર્ણ ક્ષમા કરે ।”

સ્પષ્ટાર્થ વિવેચન—કષ્ટ પ્રાપ્તીના પહેલાં અનિષ્ટની નિવૃત્તિને વારતે આ પ્રાર્થના કરી છે-આ પ્રાર્થના સુકૃત્યની પ્રસાદ પ્રાપ્તીનો ઉત્તમ લાભ મળે છે. તે સર્વ અનીષ્ટ તે કષ્ટના વિધી સુધી કર્મ મૂળ હોવાથી તેની પ્રથમ નિવૃત્તિ હોય એવું માગ્યું છે.

“માનસ આદિ ભેદ કરીને પાપરાશી ત્રિવીધ છે કાર્યિક, વાચિક અને માનસિક, એથી પ્રથમ કરણ ત્રયથી જે ભય થયો છે પ્રથમ કલો છે.

“જનાદિ કાલથી પ્રવૃત્ત હું” આ કહીને કેટલું દિવત કરવાનો કાળ, તે કેવો વ્યય કર્યો મળે છે. તેને લીધે શાશ્વત થઈ કહ્યું છે. અને બ્યારે તે અનાદિ કાળથી કર્યો મળે છે. તો તે

અનંતજ કેમ નહીં હોય ? હોયજ—“ કર્તવ્યને નહિં કરવું ” નહીં કરવાનો દુષ્ટ વ્યાપાર કરવો. ” આ સામાન્ય અપચાર થયો તે પ્રથમ નીવેદન કરી એનાથી આગળ પણ વધ્યો છું. તે

“ ભગવાનનો-આપનો પણ અપચાર પણ કર્યો છે. અર્થાત્ આપની નોંદા ઇત્યાદિ પણ કરી છે. વળી

“ અકૃત્ય કરણ—તે વર્ણાશ્રમ ધર્મનો લોપ એટલે નિષિદ્ધ ધર્મનું અનુક્રાંત અને સ્વધર્મનો ત્યાગ. પ્રાપ્તકાળમાં શક્તિ હોય છતાં, પણ કર્તવ્ય નહીં કરવું તેજ ” અકૃત્ય કરણ છે.

“ ભગવત્ અપચારમાં ” તેમની વસ્તુ પોતાની માનવી. પ્રભુ હીલા અવતારમાં પ્રાકૃત યુદ્ધિ ધરી નોંદા કરવી એજ પ્રભુનું અપમાન રૂપ છે.

“ ભાગવત અપચાર ” ગુરુદ્રોહિ વિદ્યુદ્રોહી, ભાગવત, વૈષ્ણવ, ભક્ત દ્રોહી તેમના પર દ્રેષ ઇત્યાદિ કરી છે.

એવા પાંચ પ્રકારના અપચાર તે પણ “ નાનાવિધ ” તે પ્રત્યેક અનંત, અનેક પ્રકારના અનેક વાગ કર્યા છે.

“ આરબ્ધ કાર્યાન્-આ. આયુષ્યમાં ભોગ દેવાવાળા અને “ અનારબ્ધ કાર્યાન્ ” વેદાંતમાં અનારબ્ધનો નાશ હોય છે. અનારબ્ધ હમણાં ભોગ આપવાને પ્રવર્તે નથી થયાં તે, તેનો નાશ થાય છે. પણ

“ આરબ્ધ ” પાંચ “ તે ભોગવર્તાજ પડે છે. એવું વેદાંતનું કથન છે. એવો સાધારણ નીયમ છે. તેને અપવાદ એજ છે કે “ સાધ્ય ભક્તિ સ્તુ સાદ્ગ્રી પારબ્ધ સ્યાધિ મૂઢસ્તા ” મોઢ પારબ્ધ તો પણ સાધ્ય ભક્તિ તેનો નાશ કરે છે, એવાં વિદેષ વચન હોવાથીજ અહીંયા તેને મટે ક્ષમા ગમ માં આવી છે.

“ પ્રભુ એવી સાધ્ય ભક્તિ ઉત્પન્ન કરાવીને પાપોને દૂર કરે. તે એમ કરાવી શકે એમ છે. અર્થાત્તે દુઃખ દેવ છે. તેમાં જેટલી આર્તી તેટલી શીઘ્રતા, તેમ જેવી પ્રમળ પ્રપત્તિ તેવુંજ પ્રમળ ફળ મળે છે. એ નીચમ છે. તેજ ન્યાય અહીં લગાવે તો વિરોધ નથી આવતો પછી કૃતાન્ જે કર્યું, જે કરી રહ્યા છે અને કરીશ તે કાલભેદથી કહે છે.

તે સર્વ હમો ઇચ્છા પૂર્વક કરીએ તો પ્રભુ ક્ષમા નથી કરતા એ પણ સમરથમાં રાખવું જરૂરનું છે. તે ફળ તો ભોગવવાંજ પડે છે—પ્રમાદ વા પરવશતાથી થઇ જાય તે વાસ્તે પ્રાર્થના કરે તો તે સફલ હોય છે. જો પાપથી ત્રાસ પામીને કદી એવું કરવાનું ન આવે તેજ સાચી ક્ષમા માગે તો મળે. પણ જો વિષ પીવું નહીં ચાહવું પાપોની બહુ શક્તિઓ છે. જેવી કુપચ્ચની, તેને પ્રભુ રોકી દઇ શકે છે. એક પણ પાપકર્મ દેવાને પ્રવૃત્ત ન હોય. મુદતમાજ ચલાવ્યો ન જાય—અને કરજ ભરવુંજ નહીં પડે—એજ માટે ક્ષમા ક્ષમાપન પાપનું ફળ—તે પ્રભુની શિક્ષા કરવાની ઇચ્છા, તે હમાસથી પાપ થયું તેથી પણ પાછી હમોએ ક્ષમા માગી ત્યારે પોતે પણ ઇચ્છા બદલી તે કૃપા તેજ ક્ષમા શિક્ષા આપવાની ઇચ્છા દૂર કરી ન રહી જેથી હમો છુટી ગયા. (આ પ્રકારે નીપિઠ માટે પ્રાર્થના થઇ) (હાલે કામ્ય કર્મ થઇ જાય તે માટે) કર્મ પશુ બંધ-નના હેતુ રૂપ હોય છે. તે માટે ક્ષમા માગીએ છીએ પાપ જેવા પ્રુણ પણ મુક્તિના વિરોધી મનાય છે—

અનાદિ કાલ પ્રવૃત્ત વિપરીત માત્મવિષય—કૃતસ્તઃજગ-
દ્વિષયંચ, વિપરીતિ વૃત્તેવાશેષ વિષયમણિવર્તમાન
વર્તિત્યમાણંચ સર્વ ક્ષમસ્વ અનાદિ કાળથી પ્રવૃત્ત રહ્યો હું જે

આત્મ વિપરીત વિપરીત જ્ઞાન, તેવાજ સર્વ જગત સંબંધી વિપરીત જ્ઞાન, તેથી જન્યું જતું વિપરીત વૃત્ત (આચરણ) અશેષ નિયમમાં જે હમણાં અને છે અને બની જશે તે સર્વ ક્ષમા કરો.

હજી છે કે—યોન્યથા સંત માત્માનમન્યથા પરિકલ્પતે કિંતુ તેનકૃતં પાપં ચોરેણાત્મા પદ્ધારિણા જે એક પ્રકારનો આત્મા હોય તેને ખીજ પ્રકારનો જાણે તે ચોર આત્માના અપરાધીએ કયું પાપ નથી કયું !! હમો પ્રભુની વસ્તુ તેથી પરતંત્ર છતાં પણ પોતાને સ્વતંત્ર માનવું એ શું પાપ નથી કે ? ભક્તિ પ્રપત્તિમાં એજ વિપરીત જ્ઞાન છે. તે માત્ર હમારે વાસ્તે નહીં સર્વ જગતના વાસ્તે છે. સર્વનેજ પ્રભુની વસ્તુ તેના પરતંત્ર માનવાની અડી જરૂર છે. તે હમો કરીશું તો તે હમોને આપશે હમો ભોગવવાવાળા અને તે હમારા ભોગ્ય અને આ સર્વ વીપરીત વૃત્ત છે. તે વૃત્ત જન્યુંજ છે. અને દેહ વસાન પર્થતિ જનવાનુંજ તે અપરાધ બૂલતી ક્ષમા આપીએ છીએ.

સંસારીને વાસ્તે જે “કર્મ” કહેવાય છે. જેનું ફળ પુણ્ય છે અને પછી તદ્દનુગુણ છે. તે આ લોકના વા સ્વર્ગાદિકના તે સર્વ સુમુક્તિઓને વાસ્તે દોષરૂપ છે. કારણ એ તેના કાર્યમાં વિગેધી છે. એ પણ અપરાધરૂપ માની તેને વાસ્તે પણ ક્ષમા આપે તો તેના કર્મ સ્વછન્દાથી કરવાને પ્રવૃત્તજ કેમ હોય છે ? પરંતુ સંજ દોષ મોટોપખલ છે તેમા પણ આ સર્વ બૂલ હોવાનું જે મૂળ છે, તે જ્યાં સુધી દુર નથી થયું ત્યાં સુધી બૂલ હોવાનીજ અર્થાત બૂલ થતીજ રહેવાની.

તે સંજ સાથે પ્રકૃતિનો સંબંધ છે. ત્યાં સુધી કર્મ નિવૃત્તિને વાસ્તે પ્રાર્થના કરી છે.

(હવે કર્મનો હેતુ જે પ્રકૃતિ સંબંધ તેની નિવૃત્તી હોવી ચાહે છે. તે સર્વેશ્વરની હઝાને આધીન છે. અને તે કોઇથી કદી પણ બની શકે એવું નથી-તેથીજ યાચના કરીએ છીએ.)

મદીયાનાદિ કર્મપ્રવાહ પ્રવૃત્તાં ભગવત્ સ્વરૂપ તિરોધાન કર્મીં વિપરીત જ્ઞાનજનનીં સ્વવિષયાયાશ્ચ ભોગ્ય વુદ્ધેજનનો દેહેન્દ્રિયત્વેન ભોગ્યત્વેન સૂક્ષ્મરૂપેણ ચા ત્રસ્થિતાં દૈર્ઘીં ગુણ મયી માયાં દાસ ભૂત-શરણાંગતોઽસ્મિ તથાસ્મિ દાસ શાઙ્ગ્ઙિતિ વક્તારંમામ્ તારય મારા અનાદિ કર્મ પ્રવાહમાં પ્રવૃત્ત જે હું (તે ક્યાં ?) પ્રકૃતિ સંબંધ કરીને જે ભગવત્ સ્વરૂપને તિરોધન કરનારી છે અને વિપરીત જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે આપનાજ વિષયમાં ભોગ્ય યુદ્ધિ પેદા કરે છે દેહ છદ્વીય ભોગ્ય આ સર્વ તેના રૂપ તેમ તે બીજા સૂક્ષ્મ રૂપથી પણ અને લાગી છે તે ત્રિગુણી માયા છે તેને હું દાસ બની ગયો છું પણ તમારે શરણ આવ્યો છું અને તમારો દાસ-બાળ છું એવું બોલવા વાળો જે હું તેને તારો.

સ્પષ્ટાર્થ વિવેચન-મારા કહે તો પરમેશ્વરની કૃતિથી હમો અંધન ડઃખ નથી પામતા હમારાંજ કર્મનો પ્રવાહ છે. અમારી કૃતિનુંજ પરિણામ છે.

તે ક્યારનું ? જે ન્યાયથી કહીએ તો બીજાંકુર અનાદિથી છે. જેમ પુરૂષ જીવ ચેતન અનાદિ વસ્તુ છે તેમ એ પણ અનાદિ વસ્તુ છે તેમ તે અમને અનાદિથી લાગી છે હમણાં હમો તેના યુક્તજ છીએ જેમ તલમાં તેલ કાષ્ટમાં અગ્નિ તે તો બન્ને જડ છે.-હમો તો તેથી વિલક્ષણ ચેતન છીએ તે અમારા પર ત્રણ પ્રકારની અશર કરે છે.

૧ આ ભગવત્સ્વરૂપ તિરોધાન કરતી છે હમો જીવ ક્ષેત્રજ છે

તેની જ્ઞાન રક્ષીને ભગવાન આપના પર્થિત નથી પહોંચવા દેતી તે હમારી અને તમારી (પ્રભુની) વચ્ચે આવે છે. તેથી હમને આપ સ્વામી નથી દેખાતા તે એટલી પ્રયત્ન વચમાં પડી છે કે જેનાથી હમો તમોને નથી જોતા એટલુંજ નહિ પણ આપનો અમારો સંબંધ (સ્વામી શેવક શેષી શેષ) એ જ્ઞાન પણ જીલ્લાવી દેય છે—અમોને અને ખીજને સ્વતંત્ર છે એવું વિપરીત જ્ઞાન પેદા કરે છે એથી પણ વધીને જીવ સ્વરૂપ જ્ઞાનને પણ તિરોધાન કરી દેહથી પ્રયત્ન છું અન્ય છું એ જીલ્લાવી દેહ તેજ હું છું એવું જ્ઞાંતિ જ્ઞાન દ્રઢ કરાવે છે. આ પ્રકારે તત્વત્રયનું જ્ઞાન છુપાવી પોતેજ સર્વ કાંઈ છે એવું જ્ઞાન કરાવે છે.

૪ પોતાનાજ વિષયમાં—ભોજ્યતા પુષ્કળી કરાવે છે તેને જોડે ચાકું, ખાઉ, પીડે એવો વ્યાપાર ચાલી રહ્યો છે તે સ્થિતિ પોતે એક છતાં ચાર પ્રકારની બની, કરાવે છે. દેહ, ઇન્દ્રીય, ભોગ અને સુદ્ધમરૂપ.

હમો દેહથી ઇન્દ્રીય દ્વારા ભોગોને ભોગવીએ છીએ એવા તેના ભોક્તા બન્યા છીએ અંતે દેહ છુટે છે ઇન્દ્રીયો લય હોય છે ભોગ્ય પણ નાશ હોય છે.

પરંતુ તે સર્વના કારણભૂત સુદ્ધમ રૂપથી લાગી છે તે પ્રલયમાં પણ લાગી રહે છે. અને સૃષ્ટી બની કે તે તુરત ફેલાય છે અને પોતામાં લોભાવી સ્વ અને પરસ્પર સ્વામીને જીલ્લાવી કર્મ કરાવે છે અને તેના ફલમાં પ્રસાવે છે. તે અનાદિથી લાગી છે અને સર્વ અવસ્થામાં એક રૂપથી તો લાગીજ રહેલી છે—દૈવોદ્દેષા ગુણમયી મમમાયા દુરત્યયા આ શ્રીમુખનું વાક્ય છે આ રૂઝમાં આપે કહ્યું છે કે દૈવી નહીં જીતાય એવી વસ્તુ છે ગુણમયી સત્ત્વ રજત-

(૩૫)

મના મીઠાણથી અનેક પ્રપંચ ઊઠાવનારી છે ત્યારે તો તે માયા કહેવાય છે કું તેનોજ દાસ બની ગયો છું.

સ્વાભાવિક આપનો હતાં કું આ દંદમાં દસાવશે છે એથીજ દુખી છું લાચાર છું રચનીય છું છુટવા મહું છું હવે છુટવું આપનીજ શક્તિ ઉપર છે કારણ અશક્ત છું પોતે શરણને ઊડાવો હો એથીજ હું પ્રાર્થના કરી શરણ આપ્યો છું. ધરીત રતેડી દાસ બનાવી આ કમ પ્રવાહથી આપ તારો એવું માયું છું હું જે એવું માત્ર એવું છું તેનેજ નિમિત્ત સમજી ગદસો આપો એજ આપનું વચન છે મામેજ એ પ્રપંચને માયામેનાં તરન્તિ જે મારે શરણે આવે છે તે એ મારી માયાને તરે છે. આ ગીનાજના શ્રીમુખ વાક્યને સફળ કરો. યથાવસ્થિત પ્રપન્ના બનવું કહીયું છે.—હું વક્તાર—વાચીકપ્રાણીથી શરણાગતિ કરવાજવાળો છું—આપની જુટીપર—હોવું અર્થાત્ આપનો છું એજ ભાવમય બની અને શરણ રહેવું એજ પ્રપન્નતું અનુબદ્ધાન હોવું જોઈએ. તેજ અર્થ કરી દેખાડયું છે—અર્થાત્ પ્રાર્થના અને આત્મનિર્લેપ ઉભય એ શબ્દોમાં કયું છે.

આ ત્રિગુણમયી—દ્રવ્ય છે. તેનું ચાહે તે હોઈ શકતું નથી. તેથી અને તારો—અલગ કરો—ત્યારે શું થશે? શું હોવું—જોઈએ? માયાથી તરીને પછી શું કરવું છે?

એજ કે જોના શરણથી—દુઃખી થયો છું—તેનાથી અલગ થઈ જોનાથી સત્ય સુખી થાઉં—તેનાંજ નિત્ય શરણમાં રહું એજ એજ કરવું છે.

(કયા કમથી તે મને તે આગળ કહે છે)

તેષાં જ્ઞાની નિત્ય યુક્ત એક ભક્તિર્વિશિષ્યતે ।
 પ્રિયોહિ જ્ઞાનીનોત્યર્થ મદં સઘ મમપ્રિયઃ ।
 હૃદયારાઃ સર્વે પૈવે તે જ્ઞાની ત્વાત્મૈવમેમતમ્ ।
 આસ્થિતઃ સહિયુક્તાત્મા મામેવાનુત્તમાં ।
 ગતિમ્ બહૂનાં જન્મનાંતે જ્ઞાન્વાન્માંપ્રપદ્યતે ॥
 વાસુદેવ સર્વપ્રિતિ સમહાત્મા સુદુર્લભઃ
 રૂઢિતિ સ્લોક પ્રયોદિત જ્ઞાનિનંમાં કુરુલ્લભઃ

આમાં જ્ઞાની નિત્યયુક્ત અને એક ભક્તિવાલા હોવાથી વિશેષ છે. જ્ઞાનીને હું અત્યંત પ્રીય છું તેથી તે પણ મને તેવો પ્રીય છે. તે સર્વ ઉદાર છે-પરંતુ જ્ઞાનીને તો મારો આત્માજ માતું છું. તે યુક્તાત્મા મારામાં રહી ઉત્તમ ગતિને પામે છે. જે હું છું. અહીં જન્મના અંતમાં જ્ઞાનવાન મારે શરણુ હોય છે. જે સર્વ વાસુદેવ છે એવો મહાત્મા દુર્લભ છે-આ પણ શ્લોકમાં કહ્યું છે, તેવો જ્ઞાની મને કરે.

‘સ્પષ્ટાર્થ વિવેચન’ જેને ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય હોય પ્રભુનો વિષેય દુઃસહ લાગે-પ્રાપ્ય પ્રભુમાં અતિશય ત્વરા હોય, - તો દેહથી છૂટવાને અત્યંત કેંકર્ય સુખ લૂટવાને શરણુગતિ કરે-પરંતુ જેનો વૈરાગ્ય અભી-મંદ હોય-તેને અધિક જ્ઞાન ભક્તિની અપેક્ષા છે. તે શરણુગતિ કરે, પણ-જો દેહ રહે ત્યાં પર્યંત-જો અહીંઆ પણ કેંકર્ય કરવું તેમાં તેને આ જ્ઞાન ભક્તિની અપેક્ષા છે. આવશ્યક છે. તે શરણુગતિ ઉપાયના રૂપનોજ વિભાગ છે. કેંકર્યનું અંગ છે. તેથી તે તેને વાસ્તે માગવું ઉચિત છે. તે માગીએ છીએ. આ શાસ્ત્રાધારથી સત્ય છે. તેથી જ્ઞાન ભક્તિને વાસ્તે-‘તત્પાદ ભક્તિ જ્ઞાનાભ્યાં ફલ મન્યત્કદાચન । નયાચેત્ પુરુષો વિષ્ણું યાચના નદ્યતિશુભમ્ ।’

જે પ્રાર્થના કરવી હિંમત છે. તે કરીએ છે “ગાની” શ્રીહરીજી પરમાનંદ છે. તેને પામવાની ઈચ્છા કરે તેજ અહીં ગાની છે.

હું તેનો તે મય યુગ્મ. પ્રભુની વસ્તુ પ્રભુ ખાટેજ છે. એજ ગાન-બાન સદા અન્યું રાખવું અને તેના ઉપયોગમાં આવું બાજ મુઝા ધારવી વાસ્તવિકમાં એ હમારાથી હમણું સંપૂર્ણ બની નથી થકતું તો નિત્ય યુક્ત તેમાં રહેવાય અને તેને ચઢાવાય. યજ્ઞ ભક્તિ તેને વાસ્તેજ તેને ચઢાવું કોઈ અશ્વર્ય અર્થે કોઈ આત્મ કોઈ છવાસુ થકને તેમાં લાગે છે તો તેની પ્રીતિ ભક્તિ તેની ધારેલી પ્રવળ મલવામાંજ રહે છે-અર્થાત્ તે ચઢતાં પૂર્ણ કરવાવાલા શ્રીહરી છે. તેથી શ્રીહરિમાં પણ તે છે. પણ જ્યારે તેના હૃદય વિષય સિદ્ધ હોય છે ત્યારે તે શ્રીહરીને છોડી દેય છે. જેમ ખીમાર આરોગ્ય થતાં દવા છોડે છે તેમ.

પણ ગાનીને તો સર્વસ્વ હૃદય પ્રાપ્ય શ્રી હરી છે. તેને તે કેમ છોડે ? તે તો તે વીના સર્વને છોડવા ચાહે છે. કારણ તે સર્વ કની-ષ્ટ છે. જસ તેને તો સર્વોત્કૃષ્ટ છે જસ વાસ્તવિક સત્ય તો એજ છે, એ પ્રિયત્તમના આગળ સર્વ તુચ્છ જાણે છે તેથી તેમાં તેની ભક્તી બની રહે છે તેજ એક ભક્તિ અહીંઆ કહી છે. તે કોઈ બીજા પ્રયોજનથીજ તેમની પ્રીતિનો વિષયજ તે છે.

આ નિત્ય યુક્ત અને એક ભક્તિ બે હેતુ કરીને ગાની બીજા આર્ત અર્થો છવાસુથી તે વિશેષ છે. કેમકે તેનો પ્રિય વિષય પ્રભુજ છે.

પ્રભુ સર્વજ સર્વેશ્વરની સત્ય રીતે એજ વડાપ છે કે તે સંપૂર્ણ જુજ કરનારા છે. મોટી ઉદારતાથી કદર કરે છે. અનંત મણો બહો આપે છે. તે પોતેજ એમાં રહે છે.

સત્યમસ પ્રિય તે પશુ મને એવો પ્રીય છે.

સ્વતઃ પૂર્ણનો અસંખ્ય એતનના સ્વામીને એક શુદ્ધ પર આટલી બધી પ્રીતી ? શા માટે ? તે પોતે હમારામાં આવીને હમારા સરખો વેશ બનાવીને હમો સર્વને વારતે સદાને માટે તે પોતાનો સ્વભાવ પ્રગટ કરે છે.

સત્ય પ્રતિષ્ઠા-સત્ય પ્રતિષ્ઠા હમોજ વારતે કરી ગયા છે, કેવી ? તે એજ કે ! મને અત્યંત પ્રીય છે. તેમ બીજાને પણ ઉદાર કહે છે જો વાસ્તવિક જોઈએ તો સ્વાર્થી છે કેમકે સ્વાર્થીને વારતે શ્રમ આપનારા છે અર્થાત સેવક થયાં પણ સ્વામીને કામ કરાવનારા દાસ થયા પણ સ્વામીના પદાર્થપર સત્તા ધરાવનારા ભોગ્ય છે પણ બોકતા બનવાવાળા તો પણ તે પ્રભુથી માગે છે. તો તેમને આપે છે અને માનપણ આપે છે અર્થાત તેના એજ ગુણને લેય છે કે બસા મારી ધાસે તો આવે છે અને દાતા ભાવથી પણ સ્વામી તો માને છે.

પણ જ્ઞાની બહતોને તો પોતે પોતાના આત્માજ પોતાનો આત્માજ સમજે છે. એજ વડાઈ અને મુખની સીમા છે.

તે તો કષ્ટ સહી. ભગવાનજ શુવન છે, જોમ સમજીને સ્વામીનો વિયોગ દુઃસહ માને છે જોથી તેની એજ સમજણ પર પોતે પુછજ નહે ? એમાં શી નવાઈ ? અને પોતે પોતાનો આત્મા સમજે કેમ નહીં ? તેમની વડાઈ છે નિસ્વાર્થ ઉદારતા છે. પોતે કહે છે કે હું પોતાનો અનુભવ તેને આપું છું, પોતાના સમાન ભોગવાણો કહો કે સદા પૂર્ણકૃત કૃત્ય તેને બનાવે છે.

સર્વ એક નથી પામતા, કેમકે સર્વ એવું ચાહતા નથી. કારણ કે એ સ્થિતિ ધણાજ જન્યના અંતરીજ બને છે પણ બ્યારે

અસંખ્ય નિષ્કામ ધર્મ કર્મ કરાય અને પુણ્યનો સંચય હોય. જે એ કરવાને કેટલા જન્મ પણ વીતી જાય ત્યારે તેના અસંખ્ય પાપનો નાશ થાય તોજ સત્પણ પ્રગટવાથી તે વાસુદેવ સર્વમ એવું દ્રઢ જ્ઞાન નિશ્ચયી બને છે. સર્વ વાસુદેવ કહેવાથી ઉપાય પ્રાપ્ત પણ વાસુદેવ જેમ આમળ કહી ગયા છે, “ત્વમેવ માતા મીં ભંધનિ ત્વમેવ સર્વમ” એ વાત છે. આ દશા બહુ અવસ્થામાં પણ બંધનોથી છુટવાને પણ તેજ ઉપાય કરીને પણ ખીજમાં યુક્ત નથી થતો અર્થાત અન્યમાં ભક્તિ ખીજમાં ભક્તિ નથી કરતા. એવા જ્ઞાન ભાવવાલાને સ્વામી પોતે ‘મહાત્મા’ માને છે. અર્થાત મોટા મનવાલા કહે છે—અને પોતાને પણ એવા માણસ સુદુર્લભ છે. એમ જણાવે છે.

તુલ્લમા ભગવદ્યોગ ભાવિનો ભૂવિ માનવાઃ ॥ તદર્શના તદાલાપાતુલ્લભં સ્સામ્બતંપદમ્ । ભગવત યોગમાં લાગી રહેલ, એવા મનુષ્ય દુર્લભ છે. તેના દર્શનથી તેના સાથેના સંભાષણ વાતોથી શાશ્વત પદ પ્રાપ્તિ સુદુર્લભ થાય છે. એજ આશયથી ત્રણ સ્થાન દર્શાવીને મને યોગ્ય ધટીન હોય તેવો કરો. અને એથી પણ વધીને આગળ કહે ૧.

પુરુષઃ સપરઃ પાર્થ ભક્ત્યાલભ્યસ્ત્વનન્યથા ।

ભક્ત્યાત્વનન્ય યાશ્ચક્યં, મદ્ભક્તિ લભતેપરામ્ ।

ઈતિ સ્થાનત્રયોદશ પર ભક્તિ યુક્તંમાં કુરુસ્વ ।

હે પાર્થ !! તે પુરુષ અનન્ય ભક્તિ કરીને લભ્ય છે. અનન્ય ભક્તિ વડે કરીને શક્ય છે. મારી પરાભક્તિને પામે છે. આ પ્રકારે ત્રણ વચન ત્રણ જગ્યાએ છે, ‘જ્ઞાની’ની પૂર્ણ ભક્તિ અથવા પૂર્ણ જ્ઞાનીની જ્ઞાનથી ઉત્પન્ન હોનારી ભક્તિ તે એ છે પૂર્ણ અનન્ય

ભક્તિ તેજ એ છે. એજ 'પરમભક્તિ' એજ સિદ્ધ ભક્તિ છે એથીજ પરમ પુરુષ મળે છે, સાક્ષાત્કાર હોય છે, અનુભવ હોય છે, જે સદા અન્યોજ રહે છે-એજ થયું એજ મુક્તિ પરમ પુરુષાર્થ એનાથી પણ વધીને સદા શ્રીપતિની પ્રાપ્તિ અહાગત નિત્ય મુક્તનો અનુભવ એજ છે.

જ્ઞાન વિના મુક્તિ નહીં 'કહો કે' પરમ ભક્તિથી પ્રાપ્તિ કહો તે એજ છે, એજ સ્થીતિ છે, એજ થવા મેળવવા માટેજ પ્રાર્થના છે કે,

પરમભક્તિ પરજ્ઞાન પરમ ભક્ત્યૈક સ્વભાવમાં કુરુષ્વ ।
શરીરપાત સમયે વા સદા એવો સ્વભાવ મારો અન્યો રહે તે કરો ?
કેવો પરમભક્તિ પરજ્ઞાન પરમભક્તિ રહે એવો.

પરમભક્તિ પરજ્ઞાન પરમભક્તિ કૃત પરિપૂર્ણા ॥ નવરત્ન
વિશદત્ત માનન્ય પ્રયોજના નવધિકાતિશય પ્રીતિ કારીતા
શેષાવસ્થો ચિતાશેષ શેષતૈક રતિરુપ નિત્ય ક્રિંકરો ભવાની
(આગળ શ્રીજી પાસે કહેલાં શ્રીહરિની મરણાગતિ શા માટે આહુ
ધુ' તેજ વિશેષજી અહીં પણ મુક્યાં છે તેનો અર્થ પણ ત્યાં સ્પષ્ટ
થયેલો છે તેજ) પરમભક્તિ પરજ્ઞાન એનાથી પ્રાપ્ત પરમભક્તિ
તેનાથી અનતી પ્રીતિ કેવી ? (વિશેષજી તેનાં કહે છે) પરિપૂર્ણ
અનવરત વિશદત્ત અનન્ય પ્રયોજન અનવધિક અને અતિશય છે
તે પ્રીતિ એ શું કરાવે છે ? શેષતાની એક રતિરૂપ (તેજુ' વિશેષજી)
અર્શેષ શેષ અવસ્થાને ઉચિત તે રતિરૂપજ નિત્ય કેંકર્થ નિત્યમય
તે કરવાવાલો તે નિત્ય ક્રિંકર તેનાંજ અનુ એજ પ્રાર્થના છે એજ
કળ શરણાગતી પ્રાર્થના સંપૂર્ણ થઈ છે તત્સદ્ જ્ઞાપ્તે મસ્તુઃ

સુમાસ.

